

Київський університет імені Бориса Грінченка

ЦУРКАН МАРІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК: 378.147.016:811.161.2] – 054.6

**МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ СТУДЕНТІВ
МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Бердянському державному педагогічному університеті Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти

доктор педагогічних наук, професор
Богущ Алла Михайлівна,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського,
завідувач кафедри теорії і методики дошкільної
освіти, академік, дійсний член НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
Горошкіна Олена Миколаївна,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач відділу навчання української мови
та літератури;

доктор педагогічних наук, доцент
Субота Лариса Андріївна,
Національний фармацевтичний університет.

Захист відбудеться «5» листопада 2020 року о 10 годині 30 хвилин на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133. 05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «1» жовтня 2020 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Динамічні глобалізаційні та інтеграційні процеси, оновлення соціальної, суспільно-політичної, інформаційно-технологічної сфер суспільства, інтеграція України у світовий освітній простір, реформування системи вищої освіти, її адаптування до європейських норм і світових освітніх стандартів, орієнтування на інтеркультурну освіту, розширення меж академічної мобільності об'єктивно зумовлюють визначення пріоритетів у розвитку нового напрямку сучасної лінгводидактики – навчання української мови як іноземної майбутніх фахівців різних галузей, зокрема медичної, здатних застосовувати здобуті знання, уміння й навички в професійній діяльності.

У законодавчих і нормативних документах – Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти: вивчення, викладання й оцінювання (The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment, CEFR або CEF) – окреслено найважливіші завдання, із-поміж яких виокремлено інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір; розроблення комплексу засобів для побудови парадигми міжнаціональної комунікації студентів-іноземців в українському соціумі шляхом залучення українського студентства як дієвого партнера-посередника в соціалізації іноземних студентів.

Проблема навчання української мови студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти викликає потребу переосмислення дидактичних підходів, принципів, форм, методів, засобів, технологій навчання, переорієнтування зі знаннєвої парадигми навчання на компетентнісну, практикоорієнтовану, урахування особливостей міжкультурної комунікації, фахових умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, досвіду у формуванні професійного мовлення. Ефективність навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти, професійне зростання майбутніх медиків істотно залежать від їхнього емоційно-психологічного задоволення освітнім процесом, своєчасного адаптування та соціалізації в освітньому й українському національно-культурному просторі. Надважливим завданням української вищої освіти, медичної як найбільш популярної серед іноземних студентів, є модернізація освітнього процесу, створення продуктивного освітнього середовища з метою формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів-іноземців.

Сучасні здобутки в царині лінгвістичних теорій, когнітивної лінгвістики (А. Баранов, Г. Барабанова, І. Бехта, А. Вежбицька, Т. А. ван Дейк, Ю. Караулов, В. Касевич, Т. Космеда, М. Кочерган, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, А. Мартинюк, В. Маслова, В. Петров, А. Приходько, О. Селіванова, Ч. Філлмор, І. Шевченко, І. Штерн та ін.); прагматичної лінгвістики (Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Л. Безугла, В. Богданов, М. Йоханссон, М. Китайгородська, Ч. Морріс, С. Петкова, Г. Почепцов та ін.); комунікативної лінгвістики

(Л. Безугла, І. Бехта, В. Борботько, Г. Браун, В. Бурбело, С. Вострова, О. Галапчук, О. Ільченко, М. Йоргенсен, О. Кучерява, М. Макаров, С. Мішланова, Л. Павлюк, В. Петров, Дж. Поттер, Ю. Степанов, Д. Теннен, М. Уезерел, Л. Філіпс, Ю. Хабермас, Р. Ходж, Д. Шиффрін та ін.) вочевидь актуалізують проблему розроблення системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти з урахуванням сучасних запитів і потреб суспільства на мобільного, конкурентоспроможного фахівця.

У царині лінгводидактики вищої школи останнього двадцятиріччя опубліковано значну кількість наукових праць, присвячених проблемі формування мовної та мовленнєвої компетентності, пошуку ефективних підходів до навчання української мови як іноземної (О. Антонів, З. Бакум, А. Бронська, К. Гейченко, Г. Іванишин, С. Костюк, І. Кочан, Т. Кудіна, Д. Мазурик, М. Мацюк, Н. Ніколаєва, В. Ніколаєнко, Л. Паламар, О. Пальчикова, Ж. Рагріна, Н. Станкевич, Л. Субота, О. Тростинська, О. Туркевич, Н. Ушакова, О. Федорова, Г. Швець, А. Щербакова та ін.). Етапи й тенденції розвитку методики української мови як іноземної досліджено в педагогічних розвідках О. Туркевич, О. Палінської, І. Кочан, Н. Захлюпаної, Г. Яворської та ін. Окремі аспекти проблеми професійно-комунікативної компетентності, шляхи оптимізації освітнього процесу в закладах загальної середньої та вищої освіти висвітлено в працях таких науковців, як З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, Т. Грубої, О. Горошкіної, М. Греб, С. Карамана, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, І. Кучеренко, О. Любашенко, Л. Мамчур, Л. Овсієнко, С. Омельчук, Н. Остапенко, Е. Палихати, А. Попович, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.

У визначенні концептуальних засад методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти враховано необхідність розв'язання низки суперечностей між

- об'єктивною необхідністю приведення у відповідність вимог до підготовки іноземних студентів у контексті інтеграції України у світове співтовариство, співпраці українськомовної та іншомовної спільнот в різних сферах діяльності, зокрема медичній, та відсутністю обґрунтованих теоретико-методологічних засад навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти;
- потребою в оновленні змісту навчально-методичного супроводу української мови як іноземної для студентів медичних закладів вищої освіти та недостатньою розробленістю змістового складника української мови як іноземної з оптимальним урахуванням особливостей медичного фаху в чинному навчально-методичному забезпеченні;
- наявністю здобутків сучасної педагогічної науки, освітньої практики закладів вищої освіти, посиленням рейтингової позиції української школи професійно орієнтованої лінгводидактики у світовому освітньому просторі та відсутністю стандартизованих вимог до оцінювання рівня сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів шляхом їх сертифікування задля подальшого працевлаштування в медичних закладах освіти або охорони здоров'я.

Окреслені науково-практичні потреби в розв'язанні виявлених суперечностей, актуальність, недостатня розробленість досліджуваної проблеми в українській лінгводидактиці в аспекті формування в студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти українськомовної професійно-комунікативної компетентності зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Методична системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри української мови та славістики Бердянського державного педагогічного університету в межах науково-дослідної теми «Мовні одиниці та методика їх вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах» (№ 0116U008836). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет» (протокол № 2 від 27 вересня 2018 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 27 листопада 2018 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментальній перевірці методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури; розкрити й уточнити змістове наповнення базових понять.
2. Дослідити генезу проблеми становлення методики навчання української мови як іноземної в лінгводидактичному дискурсі.
3. Схарактеризувати психологічні, лінгвістичні, психолінгвістичні та лінгводидактичні засади методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.
4. Проаналізувати сучасні підходи, принципи, методи та технології навчання української мови як іноземної й обґрунтувати шляхи їх реалізації в освітньому процесі медичного закладу вищої освіти.
5. Розкрити дидактичний потенціал вправ і завдань у методичній системі навчання української мови як іноземної.
6. Визначити критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів медичних закладів вищої освіти.
7. Розробити методичну систему навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти й експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Предмет дослідження – підходи, принципи, форми, методи, технології навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Концепція дослідження. Потреба в розробленні методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти зумовлена активним розвитком міжнародної співпраці України на ринку освітніх послуг, зокрема в сегменті підготовки фахівців медичної галузі; необхідністю обґрунтування особливостей реалізації розробленої методичної системи в освітньому процесі, спрямованій на формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів як визначальної передумови успішності їхньої професійної діяльності.

Українськомовна професійно-комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти – ключова в професійно орієнтованому змістовому складнику методичної системи навчання української мови як іноземної. Психолого-педагогічними та лінгводидактичними засадами її формування є урахування типологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу різної етнічної належності, віросповідань, культури, звичаїв, традицій; спрямованість змістового складника української мови як іноземної на професійний контекст; забезпечення сприятливих умов для адаптування й соціалізації в українському соціумі студентів-іноземців; підвищення рівня мотивації до якісного опанування української мови.

Опрацювання, аналіз і синтез теоретичних та прикладних аспектів обраної проблеми уможливили сформулювати *провідну ідею концепції дослідження*: методична система навчання української мови як іноземної – це цілеспрямований процес, визначальною характеристикою якого є взаємозв'язок, взаємодія, взаємозумовленість структурних складників (мети, завдань, змісту, підходів, принципів, форм, методів, засобів, технологій навчання); інтегрованість з іншими методичними системами медичного закладу вищої освіти, що сприяють формуванню українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів.

Концепція, провідна ідея та основні положення дослідження втілені в *загальній гіпотезі*, що ґрунтується на припущенні про залежність ефективності методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти від рівня теоретичного й методичного забезпечення, моделювання змісту, підходів, форм, методів, продуктивних технологій для формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти.

Загальну гіпотезу конкретизовано в *часткових*, які будуються на припущенні, що методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти буде ефективною за умови:

– комплексної реалізації сучасних підходів до навчання (особистісно орієнтованого, професійно орієнтованого, системного, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного, словоцентричного, контекстного, текстоцентричного); принципів навчання (свідомості, візуалізації, міжкультурної взаємодії, індивідуалізації та диференціації, інтенсифікації, концентризму, апроксимації, урахування рідної мови (мови-посередника), міждисциплінарних

зв'язків, комунікативної спрямованості, домінувальної ролі навчальних вправ, текстоцентризму, діалогізації, деонтологізації);

– застосування продуктивних методів навчання (прямого методу, свідомо-зіставного, тезаурусного, змішаного навчання, тренінгових вправ, навчальної дискусії, методу «розумовий штурм», кейс-методу, методу ділової гри, інтерактивних методів, комунікативного, граматико-перекладного, сугестивного, аудіолінгвального) та впровадження технологій навчання (структурно-логічних, інтеграційних, ігрових, тренінгових, діалогових, інформаційно-комунікаційних);

– системного й цілеспрямованого використання на заняттях української мови як іноземної професійно-термінологічної лексики у словосполученні, реченні, тексті, а також у зв'язному діалогічному та монологічному мовленні.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення про детермінованість мови і мислення, єдність мови й мовлення та основні положення гуманістичної психології й педагогіки, когнітивної психології, комунікативної лінгвістики, психолінгвістики, теорії тексту. Дослідження ґрунтується на концептуальних засадах комунікативного методу навчання іноземних мов, ідеях інноваційного розвитку освіти; пріоритетних принципах міжкультурної взаємодії, індивідуалізації та диференціації, інтенсифікації, концентризму, апроксимації, урахування рідної мови (мови-посередника), міждисциплінарних зв'язків, комунікативної спрямованості, домінувальної ролі навчальних вправ, текстоцентризму, діалогізації, професійно-комунікативної спрямованості навчання; врахування індивідуальних особливостей студентів; інтегрування сучасних підходів до навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти; Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти: вивчення, викладання й оцінювання.

Теоретичною основою слугували різноаспектні дослідження в галузі філософії про сутність і природу мови, її взаємозв'язки з мисленням, мовленням, буттям, життєвим досвідом людини, соціумом, комунікацією (П. Абеляр, К.-О. Апель, Аристотель, Л. Вітгенштейн, М. Хайдеггер, Ж. Дерріда, Ж. Ф. Ліотар, Дж. Локк, У. Оккам, Дж. Остін, Платон, О. Потебня, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр, Дж. Сьорль, Г. Сковорода, Д. Скотт, Г. Фреге, П.-М. Фуко, Ю. Хабермас, Д. Юм та ін.); лінгвістики (Ф. Бацевич, Н. Валгіна, М. Вінтонів, І. Вихованець, І. Гальперін, К. Городенська, А. Загнітко, Т. Космеда, І. Кочан, В. Лукін, В. Маслова, Т. Радзієвська, В. Русанівський, О. Селіванова, К. Серажим, Г. Солганик, О. Стишов, Л. Щерба й ін.); психології і психолінгвістики (Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, І. Зимня, Г. Костюк, О. М. Леонт'єв, О. О. Леонт'єв, О. Лурія, С. Рубінштейн й ін.); теорії мовленнєвої діяльності (Л. Блумфілд, І. де Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Ю. Пассов, Ф. де Соссюр, Л. Щерба й ін.), педагогіки (А. Алексюк, Ю. Бабанський, М. Данилов, В. Загв'язинський, В. Краєвський, І. Лернер, М. Махмутов, О. Пометун, Л. Пироженко, М. Скаткін, А. Хуторський й ін.); лінгводидактики з проблем удосконалення змісту мовної освіти на основі різних підходів,

принципів, методів, технологій навчання (З. Бакум, О. Біляєв, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, М. Греб, Н. Гавриш, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кулик, О. Кучерук, І. Кучеренко, Л. Мамчур, В. Мельничайко, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, К. Плиско, І. Хом'як, Г. Шелехова, С.Яворська й ін.). Узято до уваги лінгводидактичні ідеї, віддзеркалені в монографіях, докторських і кандидатських дисертаціях О.Авраменко, З. Бакум, І. Волкової, Г. Іванишин, С. Костюк, Н. Московчук, С. Омельчука, О. Пальчикової, Ж. Рагріної, Л. Суботи, О. Тарнопольського, що безпосередньо або частково стосуються досліджуваної проблеми.

Для досягнення мети й реалізації поставлених завдань застосовано такі **методи дослідження:**

– *теоретичні*: аналіз і синтез філософської, лінгвістичної, психологічної, педагогічної, лінгводидактичної літератури для з'ясування стану проблеми та вироблення концептуальних положень дослідження, формування базового понятійно-термінологічного апарату; систематизація та узагальнення наукових досягнень у галузі психології та теорії діяльності, лінгводидактики навчання української мови як іноземної; опис підходів до навчання, принципів, методів, технологій навчання української мови як іноземної;

– *емпіричні*: вивчення й узагальнення сучасного педагогічного досвіду, анкетування, бесіди з викладачами, тестування; пряме й опосередковане спостереження за освітнім процесом; аналіз самостійних робіт студентів-іноземців; педагогічні експерименти (констатувальний, формувальний і контрольний), які проводились для визначення результативності розробленої методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти та перевірки її ефективності;

– *статистичні*: кількісний і якісний аналіз результатів дослідницького матеріалу; математично-статистичне оброблення результатів експериментального навчання для отримання достовірних даних щодо його ефективності; порівняльна характеристика результатів проведеного педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вперше в українській лінгводидактиці *обґрунтовано* теоретико-методологічні засади методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти; *досліджено* генезу становлення методики навчання української мови як іноземної у лінгводидактичному дискурсі; *з'ясовано* змістові характеристики базових понять дослідження («комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти», «професійна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність майбутнього фахівця медичної галузі», «професійна мовленнєва компетентність майбутнього лікаря», «система», «методична система навчання», «українська мова як іноземна»); *уточнено* змістове наповнення дефініцій: «українськомовна професійно-комунікативна компетентність студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти», «методична системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти»; *створено* науково обґрунтовану систему комунікативно

орієнтованих завдань і вправ для формування й удосконалення українськомовної професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів; *описано* сучасні підходи, принципи, методи та технології навчання української мови як іноземної й *обґрунтовано* їх реалізацію в освітньому процесі медичного закладу вищої освіти; *схарактеризовано* дидактичний потенціал пропонованих вправ і завдань у методичній системі навчання української мови як іноземної; *визначено* критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти; *розроблено й експериментально перевірено* ефективність методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти; *подальшого розвитку* набули теоретико-методологічні підходи до організації та змісту дослідницько-пошукової діяльності студентів-іноземців, продуктивні технології навчання майбутніх фахівців медичної галузі, розроблення та впровадження професійно орієнтованих електронних підручників в освітній процес медичних закладів вищої освіти.

Практичне значення проведеного дослідження. Основні положення й висновки дисертації, розроблена методична система, навчальні посібники, електронні програмні засоби, дидактичний матеріал професійного спрямування, тести можуть бути використані в освітньому процесі медичних закладів вищої освіти під час навчання української мови як іноземної майбутніх лікарів; слугувати орієнтиром при створенні електронних підручників і посібників для студентів-іноземців.

Достовірність результатів дослідження забезпечено науково-методичним обґрунтуванням вихідних положень з урахуванням сучасних досягнень філософської, психологічної, психолінгвістичної, лінгвістичної, педагогічної та лінгводидактичної науки; ефективним використанням теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що відповідають предметові, меті й завданням дослідження; широким упровадженням розробленої методичної системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти України; позитивними результатами експериментально-дослідного навчання; апробацією дослідження на міжнародних, усеукраїнських, регіональних наукових і науково-практичних конференціях, освітніх форумах, семінарах і круглих столах.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» (акт про впровадження від 03. 06. 2020 р.), Івано-Франківського національного медичного університету (акт про впровадження від 06.05.2020 р.), Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (акт про впровадження від 20.05.2020 р.), Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (акт про впровадження від 23.03.2020 р.), Запорізького державного медичного університету (акт про впровадження від 21. 05. 2020 р.), Сумського державного університету (акт про впровадження від 16.04.2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних наукових і

науково-практичних конференціях: «Мова і соціум: етнокультурний аспект» (м. Бердянськ, 18–19 жовтня 2018 р.); «Актуальні проблеми суспільно-гуманітарних наук та історії медицини» (м. Чернівці, 11–12 жовтня 2018 р.); «Актуальні питання вищої медичної та фармацевтичної освіти: досвід, проблеми інновації та сучасні технології: матеріали навчально-методичної конференції» (м. Чернівці, 18 квітня 2018 р.); «Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук в Україні та ЕС» (Румунія, м. Бая-Маре, 20–21 вересня 2019 р.); «Psychological and pedagogical problems of modern specialist formation» / Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця (Латвія, м. Рига, 6–10 червня, 2019 р.); «Science and society» / «Наука та суспільство» (Канада, м. Гамільтон, 1 лютого 2019 р.); «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Канада – Сербія – Азербайджан – Польща – Україна, 30–31 грудня 2019 р.); «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи, міждисциплінарні перспективи (Баку – Банська Бистриця – Ужгород – Херсон, 25 жовтня 2019 р.); «Science and Education a New Dimension» / Освіта і наука: новий вибір (м. Будапешт, Угорщина, 27 жовтня 2019 р.); «Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 17–18 квітня 2020 р.); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (м. Суми, 23–24 квітня 2020 р.); 101-ша підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького персоналу вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» (м. Чернівці, 10, 12, 17 лютого 2020 р.); «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук в Україні та країнах ЄС» (м. Люблін, Республіка Польща, 25–26 вересня 2020 р.)

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 43 наукових публікаціях, із них 1 монографія, 1 національний (міжкафедральний) підручник із електронним аудіододатком (у співавторстві); 22 статті у наукових журналах і збірниках наукових праць, зокрема: 18 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав; 14 публікацій апробаційного характеру у збірниках конференцій, науково-методичних журналах України, 5 публікацій – додатково відображають наукові результати дисертації.

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві. У національному (міжкафедральному) підручнику «Українська мова як іноземна для англomовних студентів-медиків: підручник з електронним аудіододатком: у 2 книгах. Книга 2. Основи професійного мовлення» згідно зі Стандартизованими вимогами до рівнів володіння українською мовою як іноземною з метою підготовки фахівців за напрямами 222 «Медицина», 221 «Стоматологія», 226 «Фармація», а також відповідно до сучасної концепції викладання української мови як іноземної, подано лексичний та граматичний матеріал, спрямований на формування комплексу компетентностей, умінь і навичок мовленнєвої взаємодії студента-медика в усній і письмовій формах із огляду на мотиви, цілі та соціальні норми комунікативної поведінки в різних сферах і ситуаціях

професійно орієнтованого мовлення (зокрема, під час проходження практики в лікувальних закладах).

Результати захищеної у 2015 році дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «українська мова» з теми «Засоби стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку ХХІ століття» (ДК № 830157) у тексті докторської дисертації не використано.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 611 найменувань, із них – 17 іноземні. Повний обсяг дисертації становить 505 сторінок (із них 405 сторінок основного тексту). Робота містить 21 таблицю, 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; сформульовано концепцію дослідження; окреслено методологічні засади роботи; визначено методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення; подано інформацію про апробацію дисертаційних матеріалів, публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні засади навчання української мови як іноземної»** – подано філософське підґрунтя навчання української мови як іноземної, обґрунтовано філософські принципи гуманізації, гуманітаризації та демократизації як складники формування гуманістичного світогляду майбутніх фахівців медичної галузі, схарактеризовано історію становлення методики навчання української мови як іноземної в сучасному лінгводидактичному дискурсі, проаналізовано й уточнено зміст базових понять дослідження.

Теоретико-методологічними засадами дослідження обрано філософські концепції, вчення та ідеї мислителів доби Античності, зокрема: Платона, Аристотеля, П. Абеляра; концепції філософів схоластики В. Оккама, Д. Скотта; вчень філософів-аналітиків: Дж. Локка, В. Оккама, І. Канта, М. Гайдеггера; логіко-філософські позиції Г. Фреге, Б. Рассела, К.-О.Апеля, Ж.-Ф. Ліотара, Дж. Остіна, Дж. Сьорля, М. Фуко, Ж. Дерріди; концепції українського філософа Г. Сковороди; вчення українського лінгвіста й філософа О. Потебні; концепції сучасних українських філософів В. Андрущенка, Г. Балла, Б.Гершунського, В. Кременя, В. Лутая, В. Огнев'юка, С. Подмазіна, П. Сауха; ідеї європейського філософа-педагога С. Гессена та інших мислителів, у працях яких акцентовано увагу на можливостях людини вповні досягнути глибинну природу й унікальну суть мови. Студіювання спеціальної літератури дало змогу з'ясувати, що інтерес до слова як визначальної одиниці мови, його тлумачення й інтерпретація в мовленні супроводжували всю історію розвитку філософської думки.

Узагальнення теоретичних напрацювань із означеної проблеми дало змогу встановити, що ефективність засвоєння студентами медичних закладів

вищої освіти української мови як іноземної залежить від урахування наскрізної специфіки процесу, що виявляється в тісному зв'язку лінгводидактики з філософією, психологією, психолінгвістикою, лінгвістикою, оскільки, окрім усвідомленого засвоєння мовної теорії, осмислення відповідних процесів та явищ міжрівневого характеру, студенти мають набути вмінь декодувати / кодувати інформацію з опертям на контекст і мовні норми, послуговуватися встановленими нормами у власній мовленнєвій діяльності відповідно до комунікативної ситуації. У роботі враховано, що навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти має бути скероване не лише на засвоєння мовної теорії, а й на формування відповідних умінь і навичок, забезпечення мовленнєвого розвитку особистості, що дає змогу правильно, із опертям на здобутті знання, тлумачити зміст чужого повідомлення та створювати власну програму мовленнєвих дій із використанням як вербальних, так і невербальних способів висловлення задля успішної комунікації в подальшій професійній діяльності.

У процесі опрацювання й аналізу філософської літератури виокремлено пріоритетні принципи гуманізації, гуманітаризації та демократизації, досліджено процеси гуманізації, гуманітаризації та демократизації в медичних закладах вищої освіти, визначено роль мови як гуманітарного засобу становлення гуманної особистості майбутнього лікаря. У цьому контексті актуалізовано організацію навчання української мови як іноземної з метою формування в студентів-іноземців умінь навчатися, здатності до саморозвитку, творчого застосування здобутих знань, а також ознайомлення зі способами адаптування до професійної діяльності в сучасних умовах.

У роботі констатовано, що актуальний напрям діяльності українських медичних закладів вищої освіти – професійна підготовка студентів-іноземних громадян, які є представниками різних національностей, етносів, віросповідань. Тому одне з чільних місць в освітньому процесі відведено проблемам гуманізації, гуманітаризації та демократизації. З'ясовано, що навчання студентів у міжетнічних групах, поряд із загальновідомими труднощами (релігійна чи національна нетерпимість, фізіологічні особливості вимови українських звуків), має і переваги, адже саме в процесі щоденного спілкування представники різних національностей і рас мають змогу якнайкраще пізнати чужу культуру, особливості іншої ментальності та релігії, зрозуміти зміст основних принципів життєдіяльності.

Установлено, що прикметною ознакою гуманізації, гуманітаризації та демократизації освіти є розширення форм навчання (денна, заочна, дистанційна, індивідуальний графік, home-schooling, е-кабінети, е-курси, е-лекції, е-консультації професорів, е-магістратура та ін.), що, на відміну від стандартної освіти, забезпечує варіативність освітнього процесу шляхом удосконалення методики навчання як спеціальних, так і суспільно-гуманітарних навчальних дисциплін, що ґрунтується на партнерських засадах, а також через дотримання академічної свободи викладачів і студентів, урізноманітнення форм навчання. Гуманізація, гуманітаризація та демократизація освітнього процесу, учасниками

якого є українські та іноземні студенти, що представляють різні етноси, нації, культури, віросповідання, – одна з пріоритетних передумов досягнення та реалізації освітньої мети кожного медичного закладу вищої освіти, у яких пріоритетним вектором навчання української мови як іноземної визначено професійну спрямованість викладання гуманітарних предметів.

Аналіз теоретичних досліджень дав змогу з'ясувати, що методика навчання української мови як іноземної є порівняно новим і недостатньо розробленим напрямом української лінгводидактики, інтенсивний розвиток якого розпочався зі здобуттям Україною незалежності та закріпленням за українською мовою статусу державної, що значно розширило її потенційні можливості в освітньому світовому просторі. Встановлено, що методика навчання української мови як іноземної – це теоретична дисципліна, яка містить два основні складники: перший ґрунтується на здобутках психології, педагогіки, лінгвістики, психолінгвістики, логіки, лінгводидактики; другий віддзеркалює різновекторні напрацювання практиків у царині навчання мови.

Вивчення стану розробленості методики навчання української мови в різних освітніх закладах дозволило констатувати, що сучасна українська лінгводидактика досягла значних успіхів у розробленні як теоретичного, так і практичного аспектів навчання мови в усіх структурних підрозділах системи національної освіти: дошкілля – початкова школа – основна школа – старша школа – заклади вищої освіти. Проте теоретичний аспект методики навчання української мови як іноземної й донині залишається недостатньо розробленим, натомість практичний багатовекторно зреалізовано в змісті навчальних посібників і підручників авторських колективів, окремих авторів у різні періоди її розвитку.

За історіографічними студіями дослідниці І. Кочан встановлено, що першим підручником з української мови як іноземної доцільно вважати зарубіжне видання Еви Хонор «Українська мова: самостійне навчання для початківців» (1946 р.). Невдовзі статус навчальних книжок здобули видання Г. Луцького та Я. Рудницького (1949 р.); Е. Шклянки (1949 р.), Ю. Стецишина (1951 р.). У процесі аналізу й синтезу спеціальної літератури з означеної проблеми з'ясовано, що започаткований у кінці першої половини ХХ століття лінгводидактичний напрям підручникотворення з української мови як іноземної через несприятливі соціально-політичні умови не знайшов свого продовження. Лише в перші роки функціонування суверенної України проблема навчання української як іноземної стала предметом наукових зацікавлень дослідників і практиків.

Упродовж останніх десятиліть підготовлено й видано низку навчальних посібників краєзнавчого характеру: В. Лебович, І. Осипова «Доброго дня, Україно!» (м. Будапешт, 2006 р.); М. Джура «Вивчаймо українську мову!» (2007 р.); Л. Антонів, О. Туркевич «Мій Львів» (2013 р.); С. Дерба «Знайомство з Україною» (2012 р.); І. Ключковська «Мандрівка Україною: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень В2)» (2012 р.); Г. Швець «Знайомтеся: Київ» (2011 р.) тощо. Українознавчу концепцію як тематичний вектор обрали автори комплексних підручників, зокрема О. Палінська, О. Туркевич «Крок-1» (м. Львів, 2011 р.), «Крок-2» (2014 р.); О. Палінська, О. Качала «Автостопом по

Україні. Українська мова як іноземна. Рівень С1» (2014 р.); М. Бурак «Яблуко: підручник із української мови як іноземної» (м. Львів; 2014, 2017 рр.). Новим етапом у справі підручникотворення з української як іноземної стало видання в 2019 році національного (міжкафедрального) підручника у двох книгах «Українська мова як іноземна для англомовних студентів-медиків» за редакцією професора С. Луцак. Прикладні аспекти навчання української мови як іноземної розробили лінгвісти та лінгводидакти В. Вінницька, Е. Вітковська, А. Дем'янюк, С. Дерба, Л. Дідківська, А. Ільків, Т. Крисенко, Т. Кудіна, Н. Лисенко, Н. Литвиненко, Л. Паламар, О. Палінська, В. Петрушова, Л. Субота, О. Тростинська, Н. Ушакова, А. Чистякова, В. Чумак, Г. Швець та ін. Їхні підручники та посібники містять тематичні блоки професійного спрямування відповідно до кількості годин, відведених для практичних занять із виокремленням підтем, системи вправ і завдань як для аудиторної, так і для самостійної роботи.

Вивчення й узагальнення теоретичних напрацювань з обраної проблеми дало змогу констатувати, що хоч на початковому етапі науковці проаналізували різні етапи становлення й розвитку методики навчання української мови як іноземної, проте й донині в лінгводидактиці недостатньо досліджено сучасні здобутки в конкретних галузях знань, зокрема: не обґрунтовано теоретичні засади навчання української мови як іноземної, не розроблено методичну систему з урахуванням специфіки конкретного фаху; не визначено перспективи подальшого розвитку методики навчання української мови як іноземної, які корелюються безпосередньо із загальною стратегією розвитку мовної освіти в Україні, а також стандартизованими вимогами Загальноєвропейських Рекомендацій із мовної освіти до рівнів володіння українською мовою як іноземною (від рівня А1 до С2) за всіма видами мовленнєвої діяльності (слухання, читання, письмо, говоріння).

У дослідженні схарактеризовано зміст базових понять («комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти», «професійна компетентність», «професійна компетентність майбутнього фахівця медичної галузі», «професійна мовленнєва компетентність майбутнього лікаря», «професійна комунікативна компетентність студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти», «система», «модель навчання», «методична система навчання», «українська мова як іноземна») шляхом узагальнення теоретичних здобутків українських і зарубіжних дослідників, із урахуванням законодавчих документів, лексикографічних джерел.

Логіка дослідження зумовила й уточнення сутності понять «українськомовна професійно-комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти», «методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти». Зміст дефініції *«українськомовна професійно-комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти»* потлумачено як складну багаторівневу лінгводидактичну категорію, що інтегрує в собі знання вербальних і невербальних мовних засобів, уміння та навички доречно

використовувати їх у процесі комунікації задля встановлення мовного контакту зі співрозмовником, подолання комунікативного бар'єра, що забезпечує адаптацію фахівця в соціумі, його особистісне та професійне зростання, можливість планувати, сприймати, оцінювати, регулювати та коригувати процес спілкування українською мовою; є показником сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, врахування ментальнісних характеристик у взаємодії «пацієнт – лікар», інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності майбутніх фахівців медичної галузі. Поняття *«методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти»* описано як складну, цілісну, ієрархічно структуровану систему, що складається із взаємопов'язаних і взаємозумовлених функціональних компонентів (підхід до навчання, цілі, зміст, завдання, принципи, методи, форми, засоби навчання) і спрямована на формування фахових компетентностей, досягнення бажаного результату, підвищення ефективності процесу навчання. Компонентами методичної системи навчання української мови як іноземної у медичних закладах вищої освіти є об'єкт і суб'єкти навчання: *об'єкт* – *процес навчання* української мови як іноземної, *суб'єкти* – студенти-іноземці I – IV (V) курсів спеціальності «Медицина». Метою методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти визначено формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності студента-іноземця медичного закладу вищої освіти.

У другому розділі – **«Психологічні та психолінгвістичні засади навчання української мови студентів-іноземців у медичних закладах вищої освіти»** – схарактеризовано психологічні чинники соціалізації та адаптування студентів-іноземців в українському соціумі й освітньому просторі, обґрунтовано психологічні засади навчання української мови як іноземної у медичних закладах вищої освіти, з'ясовано особливості формування вторинної мовної і мовленнєвої особистості студента-іноземця медичного закладу вищої освіти, запропоновано лінгводидактичні напрями формування професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти в процесі опанування української медичної терміносистеми.

Опрацювання спеціальної літератури дало змогу з'ясувати, що проблема соціалізації суб'єкта освітнього процесу перебуває в полі зору багатьох наук: філософії, психології, соціології, соціолінгвістики, риторики. На початку ХХ століття проблему соціалізації молоді активно досліджували зарубіжні науковці (Г. Тард, Г. Лебон, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм та ін.); у сучасній українській педагогіці, соціальній педагогіці проблемі соціалізації індивіда в культурно-освітньому просторі присвячено праці О. Безпалько, В. Бочарова, Н. Лавриченко, А. Мудрика, Л. Новикова, С. Савченка, О. Севаст'янової, С. Харченка та інших.

В українській лінгводидактиці останнього десятиріччя захищено спеціальні дослідження: Л. Суботи «Система формування комунікативної компетентності іноземних студентів фармацевтичної галузі»; О. Пальчикової

«Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів»; С. Костюк «Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови»; Н. Авраменко «Підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти»; Н. Московчук «Українськомовна підготовка майбутніх іноземних фахівців технічних спеціальностей»; Ж. Рагіна «Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування»; О. Федорова «Формування аудитивних умінь іноземних слухачів підготовчого відділення у процесі навчання української мови». У вищезазначених працях окремі сегменти проблеми соціалізації студентів-іноземців розкрито в контексті психологічних основ навчання української мови як іноземної.

Узагальнення теоретичних напрацювань із досліджуваної проблеми допомогло виявити, що процеси соціалізації українських та іноземних студентів суттєво відрізняються саме через природу ключового засобу цього процесу – рідної мови та мови іноземної. Якщо для студента-українця комунікація відбувається рідною мовою, то для іноземця – українською як іноземною, що значно ускладнює спілкування в академічному середовищі, а відтак і процес його соціалізації. Встановлено, що процес соціалізації залежить від етнічної належності іноземця: для вихідців із країн пострадянського простору він набагато легший, ніж для студентів із Африки чи Азії, оскільки представники країн пострадянського простору володіють російською мовою, тоді як студентам з Індії чи Африки українська мова абсолютно невідома, що істотно ускладнює процес їх соціалізації, оскільки, крім мовного бар'єра, додаються ще й труднощі культурного та ментального характеру: сприйняття часу, простору, звичаїв, традицій, етикету. З'ясовано, що студентам-представникам поліхромних культур важко сприймати часові обмеження для виконання завдань, адже ціннісна діяльність у їхніх культурах сприймається як процес, а не часові межі цієї діяльності; у вихідців із мусульманських країн труднощі викликає українське національне сприйняття простору, зокрема дистанція спілкування, яка в цих країнах залежить від ступеня родинної спорідненості, соціального стану, статі та віку комунікантів.

У процесі узагальнення теоретичних напрацювань дослідників і власних спостережень зроблено висновок, що ефективна міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу в закладах вищої освіти залежить як від успішної соціалізації, так і від забезпечення сприятливих умов для адаптування студента-іноземця до нових умов навчання та життєдіяльності, особливо на початковому етапі. У науковому дискурсі розрізняють кілька видів адаптації, зокрема: міжкультурну (У. Гудікунст, Й. Кім, Т. Стефаненко); полікультурну (Н. Богатих, Б. Тахохов); психологічну (Н. Лебедева, У. Серл, К. Уорд); соціокультурну (Т. Довгодько, Л. Шпак, М. Южанін); педагогічну (О. Палка, І. Сладких). У дослідженні враховано, що міжкультурна адаптація – це процес, завдяки якому студент-іноземець досягає спорідненості з новим культурним середовищем зі збереженням національної ідентичності; психологічна адаптація – сукупність реакцій, почуття

особистісної та культурної ідентичності, отримання психологічного задоволення в новому культурному контексті; соціокультурна адаптація – це поведінкові навички та комунікативні моделі у процесі пристосування до нового культурного середовища; педагогічна адаптація як пріоритетна – це сукупність особливостей, що уможливають пристосування студента до незнайомої системи навчання, засвоєння великого обсягу знань, аналізу наукового матеріалу. У процесі дослідження встановлено, що адаптація іноземних студентів до українського соціуму – тривалий процес, яким необхідно ефективно керувати задля його успішного прискорення з урахуванням нових кліматичних умов, нового соціокультурного середовища, нової освітньої системи, нової мови спілкування, інтернаціонального характеру груп.

У процесі студіювання, аналізу й синтезу наукових праць із психології, психолінгвістики з'ясовано, що навчання української мови як іноземної можливе лише за умов розвитку мислення суб'єктів освітнього процесу, їхньої уваги, пам'яті, емоційної сфери студента-іноземця, основних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), потреб, навчальних інтересів, мотивів, рефлексії, уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, абстрагувати, формулювати висновки. Продуктивність психічних механізмів (сприймання, запам'ятовування, відтворення, увага, мовленнєва діяльність) значною мірою залежить від мотивації, емоційного складника як сукупності чинників, що спонукають суб'єктів освітнього процесу до виконання певних навчальних дій, активної участі в освітньому процесі. Важливим чинником формування зацікавленості студента-іноземця в опануванні української мови визначено емоційний складник освітнього процесу, який більшість сучасних науковців розглядають як один з ефективних шляхів підвищення результативності навчання, раціоналізації та оптимізації методики навчання української мови як іноземної.

Оскільки емоції проявляються як різні реакції і стани, як створення відповідного настрою, в роботі принцип емоційності в процесі навчання української мови розглядаємо як дидактичну категорію, що детермінує інтелектуальну, вольову, естетико-емоційну сфери свідомості студента-іноземця, формує його аксіологічні підходи до вивченого. Спостережено, що опанування іноземної мови породжує різні психічні стани: від стану тривожності, роздратування, невпевненості, відчуженості, байдужості, емоційного виснаження до стану емоційного задоволення, упевненості. Відсутність тривалого прогресу у вивченні мови призводить спочатку до стану роздратування, а далі – до відчуженості і байдужості. Натомість регулярне відчуття щонайменшого прогресу у вивченні мови породжує емоції задоволення, підвищує самооцінку студента, формує відчуття успіху, а відтак – атмосферу паритетної та ефективної навчально-пізнавальної діяльності.

Продуктивність навчання української мови як іноземної істотно залежить і від рівня мотивації та рефлексії, що дає змогу безпосередньо визначати якісні параметри українськомовних знань студентів-іноземців фахового спрямування, рівень їхніх оцінних суджень і висновків, а також посилювати спонукальний

ресурс особистості студента-іноземця для саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, саморегуляції в нових соціокультурних умовах.

Особливо актуальна сьогодні проблема формування мовної та мовленнєвої особистості студента-іноземця медичного закладу вищої освіти, підготовленого до вільної комунікації в процесі навчання та в подальшій професійній діяльності. У роботі мовну особистість потлумачено як особистість, яка володіє граматичними категоріями конкретної мови відповідно до її орфоепічних, орфографічних, лексичних, словотворчих, граматичних і стилістичних норм; мовленнєву особистість – як особистість, що свідомо використовує знання про мову в процесі спілкування задля досягнення бажаного результату та реалізації завдань, тобто бере активну участь у комунікативному акті.

Логіка дослідження зумовила з'ясування особливостей феномену вторинної мовної та мовленнєвої особистості іноземного студента-медика в умовах міжетнічного культурного спілкування. Процес формування мовної та мовленнєвої особистості іноземця – складний і багаторівневий, оскільки передбачає становлення «нової» – вторинної – мовно-мовленнєвої особистості. Взаємодія попередньо набутих мовних знань і нових реалій іншомовного середовища відбувається в системі трьох координат: дійсність, мова та свідомість. Усвідомлення закономірностей нової дійсності та мови – передумова реалізації необхідних потреб мовця-іноземця в чужомовному середовищі.

Вторинна мовна особистість є продовженням первинної, або базової мовної особистості, сформованої на основі рідної мови. Вторинна мовна особистість перебуває на перетині щонайменше двох культур, тому повинна добре знати особливості кожної з них, уміти акумулювати думку інших мовних особистостей, керуючись позамовними мотивами, вибудовувати власну комунікативну поведінку, яка б відзначалася продуктивністю. Вторинну мовну особистість вирізняє більш високий рівень розвитку мовленнєвих операцій, що виявляється через комунікативні якості мовлення, насамперед багатство, правильність, логічність, точність, ясність, чистоту, переконливість, виразність, впливовість, естетичність.

У результаті теоретичного опрацювання спеціальної літератури з'ясовано, що продуктивними під час опанування синонімічного потенціалу медичної терміносистеми української мови є вправи на добір або поєднання синонімів, пошук українських відповідників до іншомовних термінів із використанням словників, завдання на заміну виділених у тексті слів і фраз синонімічними лексемами або конструкціями. У процесі трансляції наукової інформації пацієнтові майбутній лікар повинен уміти перекодифіковувати повідомлення, подане вузько спеціалізованою мовою, шляхом використання загальновідомих лексем, щоб хворий адекватно сприйняв зміст та інтенції фахівця. Тому як обов'язковий складник дидактичного супроводу доцільно пропонувати студентів-іноземцю варіанти синтаксичних конструкцій, характерних для наукової та розмовної медичної мови.

У третьому розділі – **«Моделювання методичної системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти»** – на основі аналізу спеціальної літератури схарактеризовано сучасні підходи до навчання української мови як іноземної з урахуванням соціокультурних та освітніх реалій, обґрунтовано принципи навчання української мови як іноземної, а також дидактичний потенціал методів навчання української мови студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти, описано технології навчання української мови як іноземної майбутніх лікарів.

Аналіз наукових розвідок (З. Бакум, А. Богуш, К. Гейченко, О. Горошкіна, Ж. Горіна, М. Греб, О. Іванців, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, В. Ніколаєнко, Л. Паламар, Л. Овсієнко, Г. Онкович, О. Палка, Н. Ушакова, І. Дирда, Г. Строганова, І. Туровська, Т. Сергієнко, О. Туркевич, А. Чернова, О. Царик та ін.), а також власний науково-практичний досвід дав змогу з'ясувати, що в теорії і практиці навчання української мови як іноземної є значні напрацювання, які слугують підґрунтям для розроблення методичної системи навчання української мови як іноземної, структурними складниками якої є підходи, принципи, методи та технології навчання, які, взаємодіючи, сприяють продуктивній організації освітнього процесу в медичному закладі вищої освіти.

У процесі розроблення методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти як пріоритетні обрано *особистісно орієнтований, професійно орієнтований, системний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, соціокультурний, словоцентричний, контекстний, жанровий підходи*, які в освітньому процесі функціонують у тісній взаємодії залежно від дидактичних умов, психологічних чинників навчання та визначених програмою І середнього рівня, достатнього для пізнавальної діяльності студентів-іноземців у соціокультурній і навчально-професійній сферах.

Особистісно орієнтований підхід сприяє врахуванню індивідуальних особливостей іноземного студента-медика, мотивованого на здобуття майбутнього фаху лікаря, а також його інтелектуальних здібностей, схильностей, талантів, особистих інтересів, потреб, мотивів, прагнень, бажань, особистих поглядів, почуттів, переживань та бачень власного майбутнього. *Системний підхід* передбачає поєднання різних науково-методологічних підходів, уможливорює подолання однотипності в освітньому процесі, дає змогу варіювати в доборі методів, прийомів і засобів навчання, а також проводити дослідження об'єктів та явищ як складних систем. *Комунікативно-діяльнісний підхід* у роботі визначено як пріоритетний, мета якого – вивчення мови як засобу спілкування у процесі взаємопов'язаного та цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності суб'єктів навчання: аудіювання (слухання – розуміння), читання, говоріння, письма. *Компетентнісний підхід* – основоположний у підготовці фахівців будь-якої професійної діяльності, зокрема у сфері охорони здоров'я, оскільки спрямований на формування професійної комунікативної компетентності фахівця медичної галузі задля ефективного виконання його професійних обов'язків, способів реалізації професійно-ситуативних завдань, швидкого

реагування на нестандартні й непередбачувані проблеми та явища, приймання оптимальних рішень шляхом окреслення відповідних практичних дій і напрямів їх реалізації. *Соціокультурний підхід* – важливий інструмент соціалізації студента-іноземця, спрямований на подолання міжнаціональних, міжкультурних конфліктів і виховання взаєморозуміння, взаємоповаги, толерантності, гуманності, терпимості між представниками різних етносів. *Словоцентричний підхід* передбачає формування в студента лексичної компетентності як складника професійної комунікативної компетентності шляхом систематичної і цілеспрямованої роботи над збагаченням словника студента-іноземця, вивчення й засвоєння лексичного мінімуму, поданого на кожному практичному занятті. *Жанровий підхід* до навчання української мови як іноземної забезпечує усвідомлене розуміння змістової й логічної організації тексту, вироблення навичок вправно добирати мовленнєві засоби, прогнозувати зміст тексту залежно від його жанру.

У навчанні української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти пріоритетними визначено специфічні принципи *свідомості, візуалізації, міжкультурної взаємодії, індивідуалізації та диференціації, інтенсифікації, концентризму, або концентричного навчання, апроксимації, ситуативно-тематичний, урахування рідної мови (мови-посередника), міждисциплінарних зв'язків, комунікативної спрямованості, домінувальної ролі навчальних вправ, текстоцентризму, діалогізації, деонтологізації*, які сприяють опануванню інокомунікантами української мови, формуванню професійно-комунікативної компетентності, успішному веденню фахової діяльності, використовуючи здобуті спеціальні й мовні знання.

Принцип наочності, або візуалізації, передбачає об'єднання конкретного з абстрактним, раціонального з ірраціональним, теоретичних знань із практичною діяльністю, що зреалізовано через використання таблиць, малюнків, рисунків, схем, плакатів, анатомічних атласів, навчальних муляжів, зразків медичних інструментів, медичних документів (листок непрацездатності, листок лікарських призначень, історія хвороби пацієнта, медична карта стаціонарного / амбулаторного хворого, медична довідка (лікарський консультативний висновок), карта донора), фото- і відеоматеріалів тощо. *Принцип міжкультурної взаємодії* спрямований на формування компетентностей міжкультурної комунікації представників різних національностей і супроводжується обміном лінгвосоціокультурною інформацією, результатом якого є моральне, ціннісне, знанняве взаємозбагачення кожного з учасників спілкування. *Принцип апроксимації* полягає в тому, що іншомовне мовлення має наближатися до еталона літературної мови, проте може містити незначні помилки, оскільки носії мови також часто порушують норми мови та мовлення, що не заважає взаєморозумінню комунікантів. *Принцип концентризму* сприяє вивченню мовного матеріалу шляхом багаторазового повторення попередньо засвоєних лексико-граматичних одиниць із поступовим доповненням, поглибленням і розширенням їх змістового та функціонального значення в комунікації.

Ситуативно-тематичний принцип дає змогу вивчати українську мову як іноземну шляхом використання матеріалу, що відображає зміст обраної професії і спрямований на засвоєння мовних явищ, які є складниками професійно-комунікативної компетентності майбутнього лікаря. *Принцип урахування рідної мови (мови-посередника)* і, відповідно, культури народів, мови яких вивчають студенти, запропоновано для ефективного засвоєння української мови як іноземної шляхом апелювання до рідної мови за умов, коли цього вимагає процес розуміння іноземними студентами окремих важливих лінгвістичних категорій або явищ, засвоєння яких неможливе без граматичних коментарів зі зверненням до вже вивченої мови. *Принципом міждисциплінарних зв'язків* передбачено інтеграцію відомостей із медичних дисциплін (анатомії, гістології, деонтології, травматології, фізіології, хірургії та інших) і дисциплін суспільно-гуманітарного циклу (української мови, психології, історії, культури, філософії та інших). *Принцип комунікативної спрямованості* полягає в усвідомленні інокомунікантом закономірностей української мови, розкритті функцій мовних одиниць у висловленнях різних типів, стилів і жанрів. *Принцип текстоцентризму* орієнтований на роботу з дидактичними текстами, у яких подано відомості про українську культуру, історію, звичаї і традиції, географічні особливості, що сприяють соціалізації та адаптації інокомунікантів до інших, нових для них реалій навколишнього світу. *Принцип діалогізації навчання* спрямований на реалізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі, у центрі якої – особистість того, хто навчається, його мотиви, інтереси, потреби, бажання, наміри, стилі діяльності. *Принцип деонтологізації* передбачає дотримання основних норм і правил професійної етики медичних працівників у процесі ведення їх практичної діяльності, зокрема у спілкуванні з пацієнтом, його родичами, колегами.

Ефективність навчання української мови студентів-іноземців, які здобувають професію лікаря в українському закладі вищої освіти, суттєво залежить від доцільного вибору методів навчання, їх правильного комбінування та використання задля реалізації попередньо визначених цілей, завдань, передбачуваних результатів.

У роботі найбільш ефективними методами навчання української мови як іноземної в медичному закладі вищої освіти визначено такі: *прямий метод, свідомо-зіставний метод, свідомо-практичний метод, граматико-перекладний метод, сугестивний метод, аудіолінгвальний метод, аудіовізуальний метод, метод ділової гри, метод «розумового штурму», метод навчальної дискусії, метод тренінгових вправ, метод змішаного навчання, кейс-метод, тезаурусний метод*. Експериментально підтверджено, що жоден із виокремлених методів не є універсальним, тому лише оптимальне комбінування методів навчання забезпечить досягнення мети та виконання завдань освітнього процесу.

Як пріоритетний у роботі визначено *прямий метод*, що спрямований на абсолютне вилучення рідної мови або мови-посередника з процесу навчання іноземної мови, а натомість скеровує викладача на розвиток усного мовлення студентів шляхом засвоєння лексичних одиниць і конструкцій за допомогою

наочності, пояснень, синонімів, антонімів, ряду споріднених слів, з'ясування морфемного складу слова, використання мовленнєвих взірців і моделей. *Свідомо-зіставним методом* передбачено вивчення мовленнєвих явищ шляхом зіставлення та порівняння мовних одиниць задля встановлення відмінностей між мовними одиницями, з'ясування специфіки зіставляваних мов, виявлення відношень контрасту на всіх мовних рівнях. *Аудіолінгвальний метод* дає змогу багаторазово прослуховувати текст та повторювати різні мовні конструкції задля формування автоматизованих навичок використання тих чи інших мовних структур, усвідомлення культурних особливостей етносу, адекватного розуміння, сприйняття та використання іншомовних лексем, фразем, синтаксем. *Сугестивний метод* забезпечує інтенсивне вивчення іноземної мови через взаємодію свідомого та підсвідомого рівнів сприйняття та опрацювання інформації, залучаючи студентів у рольові ігри, до прослуховування пісень, полілогів, перегляду театралізованих сцен. *Граматики-перекладним методом* передбачено застосування різноманітних прийомів роботи зі зв'язним текстом: переклад та аналіз складних уривків; установлення аналогій і «розумних» паралелей із рідною мовою; пошук необхідного еквівалента під час перекладу; розуміння граматичної системи мови оригіналу; засвоєння значень окремих лексичних одиниць у контексті.

Інтерактивні методи навчання спрямовані на ефективну підготовку студентів-іноземців до професійно орієнтованого спілкування. Найбільш продуктивними з них визначено *метод ділової гри, метод «розумовий штурм», метод навчальної дискусії, метод змішаного навчання, кейс-метод, тезаурусний метод*, що сприяють інтенсифікації процесу розуміння, засвоєння і творчого застосування знань під час виконання практичних завдань, активізації студентів-іноземців в освітньому процесі. *Метод ділової гри* – один із високопродуктивних інтерактивних методів навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти, оскільки передбачає моделювання різних професійно-комунікативних ситуацій, до яких віднесено «первинний огляд пацієнта», «госпіталізацію», «встановлення діагнозу», «призначення лікування / надання рекомендацій», «здійснення процесу лікування», «виписку пацієнта». *Метод «розумовий штурм»* спрямований на розвиток усного мовлення студентів, уміння висловлювати власну думку та аргументувати її за розробленим алгоритмом: розподіл соціальних ролей між членами групи, наприклад, лікар, пацієнт, родич пацієнта, медична сестра, лаборант; обрання лідера групи, який стимулюватиме розумову діяльність членів групи шляхом постановки запитань. *Методом навчальної дискусії* передбачено обговорення спірного питання, спрямованого на створення ситуації конкурування в процесі спілкування студентів для з'ясування істини. *Метод тренінгових вправ* спрямований на свідоме опанування теоретичного матеріалу, розвиток мовних і мовленнєвих умінь студентів, відпрацювання та закріплення попередньо сформованих комунікативних навичок, уникнення помилок під час спілкування. *Методом змішаного навчання* передбачено поєднання традиційних форм аудиторного навчання з елементами

дистанційного (онлайн) навчання, що відбувається шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Кейс-метод*, в основі якого ситуація, реальна чи змодельована, уможливорює врахування особливостей певної професійної діяльності та представляє конкретну практичну проблему, яку необхідно розв'язати із застосуванням теоретичного матеріалу. *Тезаурусним методом* передбачено засвоєння лексичного мінімуму шляхом з'ясування семантики запропонованих лексем, обговорення особливостей їх вживання в певній комунікативній ситуації, уведення до відповідного контексту та коментування стилістичних відтінків, що сприяє формуванню практичних умінь і навичок студентів.

У результаті аналітичного осмислення розроблених у педагогічній теорії класифікацій технологій навчання у роботі описано й апробовано такі: *структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, тренінгові, інформаційно-комунікаційні, діалогові технології*.

Структурно-логічні технології – це поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність окреслення та реалізацію дидактичних завдань на основі відбору їх змісту, форм, методів і засобів навчання на кожному з етапів з урахуванням поетапного діагностування результатів. *Інтеграційні технології* – дидактичні системи, що мають на меті інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем. *Ігрові технології* впроваджено як дидактичні системи використання різноманітних ігор (театралізовані, ділові, рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг; розв'язання практичних ситуацій і виконання завдань). *Тренінгові технології* визначено як систему діяльності для відпрацювання певних алгоритмів виконання типових практичних завдань, у тому числі за допомогою комп'ютера. *Інформаційно-комунікаційні технології* – це технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина – машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролювальних). *Діалогові технології* як сукупність форм і методів навчання, що ґрунтуються на діалоговому мисленні й взаємодіють у дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня (викладач-студент, студент-автор), сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів-іноземців.

Описані й апробовані технології навчання спрямовані на забезпечення послідовності в реалізації дидактичних завдань на основі відбору змісту мовної теорії, форм, методів і засобів навчання на кожному етапі, що значно розширюють можливості всіх суб'єктів освітнього процесу, урізноманітнюють форми педагогічної взаємодії, сукупно доповнюють і продовжують одна одну, корелюються з логікою засвоєння українськомовного матеріалу іншомовними комунікантами.

У четвертому розділі – **«Упровадження методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти»** – висвітлено розвиток діалогічного мовлення студента-іноземця в контексті професійно-мовленнєвого навчання української мови як іноземної; схарактеризовано різновиди вправ і завдань у методичній системі навчання

української мови як іноземної; описано методичні аспекти комунікативної організації тексту як продукту мовленнєвої діяльності студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти; визначено критерії та показники рівнів сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти.

Аналіз спеціальної літератури дав змогу констатувати, що розвиток діалогічного мовлення сприяє формуванню мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей, є одним із важливих складників методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти. У дисертації враховано, що специфіка діалогічного мовлення – повноцінна двовекторність спілкування, що передбачає одночасне тренування, говоріння, миттєву реакцію на сказане; вміння формулювати ініціативні репліки та розуміти еліптичні синтаксичні конструкції. Тому локальним фокусом у дослідженні обрано діалог-розпитування як найбільш регулярний і затребуваний у лікарській практиці. Підготовка студентів-іноземців до ведення професійного діалогу на заняттях з української мови як іноземної – це тривалий процес, мета якого є формування стійкої мотивації студентів, опанування базової лексики з її подальшим використанням у монологічному мовленні, моделювання професійної ситуації, розподіл ролей лікаря і пацієнта, підготовку й розігрування діалогу з подальшим заповненням медичної картки пацієнта.

Експериментально підтверджено, що процес формування діалогового мовлення передбачає знання студентом-іноземцем необхідних засобів і способів висловлення думок, почуттів у різних сферах спілкування відповідно до ситуацій і тем, мовленнєвих актів, інтенційних програм, типів комунікативної організації дискурсу, вміння доцільно використовувати засоби мови в практиці живого спілкування, виправдано добирати вербальні та невербальні засоби для реалізації різних комунікативних завдань, встановлювати і підтримувати контакт зі співрозмовником, змінювати мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації. Розроблена й апробована у процесі дослідження система вправ і завдань для студентів-іноземців ґрунтується на дидактичному матеріалі, що являє собою текст, містить завдання на виконання дій або застосування узагальнених мовних знань.

У дослідженні доведено, що потужним дидактичним ресурсом у навчанні української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти є практичні методи навчання, передусім, метод вправ, якому відведено визначальну роль у формуванні українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців медичної галузі. Для вивчення теоретичних відомостей та формування практичних умінь і навичок з української мови як іноземної у роботі запропоновано таку систему вправ: підготовчі (пропедевтичні), вступні (мотиваційні, пізнавальні), пробні (попереджувальні, коментувальні, пояснювальні), тренувальні (за зразком, інструкцією, завданням), творчі (реконструктивні, конструктивні), контрольні вправи, та акож спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті; аналіз текстів

різних типів і стилів мовлення; стилістичне експериментування (синонімічні заміни в тексті); конструювання різних мовних одиниць (за моделями, схемами, таблицями); конструювання висловлень (контрольні та творчі роботи); редагування чужого й власного мовлення.

Аналіз спеціальної літератури в ретроспективі засвідчив, що текст як продукт мовленнєвої діяльності є об'єктом наукового дослідження представників різних галузей знань: літературознавства, лінгвістики, психології, культурології, педагогіки, нейролінгвістики, лінгводидактики. Текст як дидактичний засіб посідає особливе місце в методичній системі навчання української мови як іноземної, оскільки його використання в освітньому процесі сприяє формуванню професійної комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних спеціальностей, розширює діапазон професійних знань. Ефективність текстоцентричного навчання української мови як іноземної залежить від цілеспрямованого й послідовного врахування методичних особливостей укладання навчальних текстів, що розвивають професійне мовлення студента-іноземця, відповідають сучасним методичним концепціям текстотворення і повною мірою задовільняють освітній запит іноземця щодо наскрізної професійної спрямованості комунікативного матеріалу.

У роботі обґрунтовано потенційні можливості тексту як лінгводидактичного засобу в навчанні української мови іноземних студентів-медиків, проаналізовано основні види навчальних текстів, а також схарактеризовано методичні підходи до їх використання в освітньому процесі. Під час засвоєння української мови студент-іноземець реалізує два види мовленнєвої діяльності: репродуктивну та інтерпретаційну.

Репродуктивна текстова-комунікативна діяльність полягає у вмінні створювати усний чи писемний текст на основі наявних смислових стереотипів. Інтерпретаційна діяльність іноземця ґрунтується на критичному мисленні, а її сутність полягає в зіставленні стереотипних текстів із новою комунікативною діяльністю – пристосовувати текст до нових умов комунікативного акту, аргументувати, піддавати інформацію сумніву, доводити твердження, спростовувати чужі позиції, дискутувати тощо. У процесі створення дидактичного тексту в роботі враховано основні рівні організації тексту (мовно-структурний, мовно-комунікативний, комунікативно-риторичний і комунікативно-прагматичний), які репрезентують інформативний аспект тексту і сприяють формуванню аналітичних умінь студентів: пошуку нової наукової інформації, аналізу тексту з попереднім контекстом (попередньою базовою лексикою).

На основі аналізу результатів проведених зрізів визначено такі критерії сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів медичного закладу освіти (*мотиваційний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний, рефлексійний*), що є об'єктивною і структурованою характеристикою описаної компетентності. Кожний із критеріїв схарактеризовано за показниками, що репрезентують одержані результати про

стан та рівні (низький, середній, достатній) українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів.

У п'ятому розділі – **«Аналіз результатів експериментальної перевірки системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти»** – визначено мету й завдання дослідного навчання; описано зміст і структуру експериментальної програми, розроблено авторську систему навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти, описано перебіг і проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Дослідно-експериментальне навчання проведено з урахуванням наукових здобутків у галузі філософії, психології, психолінгвістики, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики. Основна мета педагогічного експерименту полягала в перевірці ефективності розробленої методичної системи навчання української мови як іноземної студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти, а також доведенні гіпотези, яка ґрунтувалася на припущенні про залежність ефективності навчання української мови як іноземної від теоретичного й методичного забезпечення, застосування продуктивних методів навчання (прямого методу, свідомо-зіставного, тезаурусного, змішаного навчання, тренінгових вправ, навчальної дискусії, методу «розумовий штурм», кейс-методу, методу ділової гри, інтерактивних методів, комунікативного, граматико-перекладного, сугестивного, аудіолінгвального) та впровадження технологій навчання (структурно-логічних, інтеграційних, ігрових, тренінгових, діалогових, інформаційно-комунікаційних), розробленої системи вправ і завдань професійно-комунікативного спрямування.

Для досягнення основної мети та реалізації завдань дослідження, перевірки висунутої гіпотези розроблено модель методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти та програму експериментального навчання, яку реалізовано на базі Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет», Івано-Франківського національного медичного університету, Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, Запорізького державного медичного університету, Сумського державного університету.

У програмі педагогічного експерименту передбачено визначення рівня сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти від початкового рівня задля подальшого моніторингу перебігу експериментальної роботи на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

На етапі констатувального зрізу визначено й схарактеризовано рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності іноземного студента за *мотиваційним, когнітивним, комунікативно-діяльнісним, рефлексійним* критеріями, а також виявлено прорахунки в організації методики навчання української мови як іноземної.

За **мотиваційним критерієм** визначено рівень усвідомлення ціннісно-орієнтованих мотивів студента-іноземця медичного закладу, орієнтованих на

вивчення історії та культури іншого етносу; української мови як засобу подальшого навчання й оволодіння професією лікаря; розуміння ролі мови як у досягненні успіху в різних ситуаціях спілкування (із викладачем, однокурсником, пацієнтом, його родичами, пересічними людьми), так і в уникненні конфліктів під час комунікації; сформоване бажання за допомогою мови подолати комунікативно-психологічний бар'єр між представниками різних культур, віросповідань, етносів; виявлення стійкого інтересу до роботи з інформаційними джерелами та інформаційно-комунікаційними технологіями.

За **когнітивним критерієм** встановлено рівень ознайомлення з культурою, історією, звичаями і традиціями іншого народу; мовних і професійних знань студента-іноземця медичного закладу вищої освіти, зокрема про володіння основними лінгвістичними категоріями та принципами організації мовної системи; засвоєння навчального матеріалу з основних медичних дисциплін; здатність інтегрувати знання з різних галузей; опанування студентом методів, видів, функцій і стратегій ефективної професійної комунікації в роботі лікаря; знання мовного та професійного етикету; засвоєння основних мовленнєвих жанрів спілкування; уміння визначати мету, завдання, способи організації і ведення як заздалегідь прогнозованого, так і ситуативного професійно-комунікативного акту; володіння сучасними інформаційно-комунікаційними засобами для здобуття знань і застосування їх у професійно-комунікативній практиці.

За **комунікативно-діяльнісним критерієм** констатовано рівень сформованості вмінь студента-іноземця брати активну участь у процесі професійної комунікації, метою якої є досягнення бажаного результату; вести діалог, полілог із залученням етикетних мовних одиниць; створювати повідомлення, тексти запропонованих стилів, типів і жанрів; використовувати різні стратегії і тактики комунікативної взаємодії; визначати зміст і структуру майбутньої розмови; попереджати ймовірні конфліктні ситуації; встановлювати взаєморозуміння і міжособистісну довіру в спілкуванні; ініціювати бесіди для отримання необхідної інформації (про стан здоров'я пацієнта, перенесені хвороби, можливі алергії, спадкові захворювання); подавати пропозиції щодо виконання спільних дій; створювати рекомендації-вказівки і визначати схеми їх реалізації; заповнювати медичні документи, складати і оформлювати загальні ділові документи.

За **рефлексійним критерієм** визначено рівень сформованості у студента-іноземця вміння оцінювати власну та чужу професійно-комунікативну діяльність; визначати наукову проблему та окреслювати перспективні шляхи її розв'язання; аналізувати можливі причини та наслідки досліджуваного явища; контролювати та регулювати процес попередньо запланованої співпраці з метою досягнення потрібного результату; креативно, нестандартно й оперативно реагувати на непередбачувані, швидко змінювані професійні ситуації; самостійно приймати рішення та обстоювати власну позицію; застосовувати самостійно здобуті знання в професійній практиці та аналізувати рівень їхньої ефективності; використовувати у професійно-комунікативній діяльності передові інноваційні технології.

Отримані дані констатувального зрізу підтверджують, що за означеними критеріями та рівнями сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності студенти контрольних і експериментальних груп суттєво не різняться.

Таблиця 1

Результати констатувального зрізу експерименту

Група	Критерії сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності	Рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності					
		Достатній		Середній		Низький	
		кількість студентів	%	кількість студентів	%	кількість студентів	%
КГ	Мотиваційний	72	16,7	252	58,3	108	25
	Когнітивний	60	13,9	240	55,5	132	30,5
	Комунікативно-діяльнісний	60	13,9	228	52,8	144	33,3
	Рефлексійний	230	11,1	234	54,1	150	34,7
ЕГ	Мотиваційний	66	15,2	258	59,7	108	25
	Когнітивний	60	13,9	234	54,1	138	31,9
	Комунікативно-діяльнісний	54	12,5	228	52,8	150	34,7
	Рефлексійний	48	11,1	228	52,8	156	36,1

За мотиваційним критерієм достатній рівень встановлено в 16,7 % студентів контрольних груп, 15,2% – у студентів експериментальних груп; середній – у 58,3% студентів-медиків контрольних груп і 59,7% – експериментальних груп; низький – у 25% контрольних та експериментальних груп. Відповідно до когнітивного критерію, достатній рівень виявлено в 13,9% студентів контрольних і експериментальних груп, середній – у 55,5% контрольних груп та 54,1% експериментальних груп, низький – у 30 % студентів контрольних груп та 40% в осіб експериментальних груп. Згідно з комунікативно-діяльнісним критерієм достатній рівень засвідчено в 13,9% студентів контрольних груп та 12,5% експериментальних груп, середній – 54, 1% студентів контрольних груп і 52,8% студентів експериментальних груп, низький – 33,3% студентів контрольних і 34, 7% студентів експериментальних груп. Недостатню сформованість професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів-медиків констатовано за рефлексійним критерієм, зокрема однаковий достатній рівень продемонстрували 11, 1 % студентів контрольних і експериментальних груп, середній – 39% представників контрольних груп та 38% експериментальних, низький – 34, 7% студентів контрольних і 36,1% студентів експериментальних груп. Порівняльний аналіз отриманих результатів свідчить про однорідність знань учасників контрольних та експериментальних груп.

Результати констатувального зрізу підтвердили доцільність упровадження методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти з урахуванням сукупності підходів до навчання, принципів, методів, форм та засобів навчання.

Пропонована модель відображає такі складники системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти: мету, завдання, принципи, підходи, зміст, форми, методи, засоби, технології

навчання, критерії, показники рівнів сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності, що сукупно становлять теоретико-методологічні засади навчання української мови як іноземної (див. рис. 1).

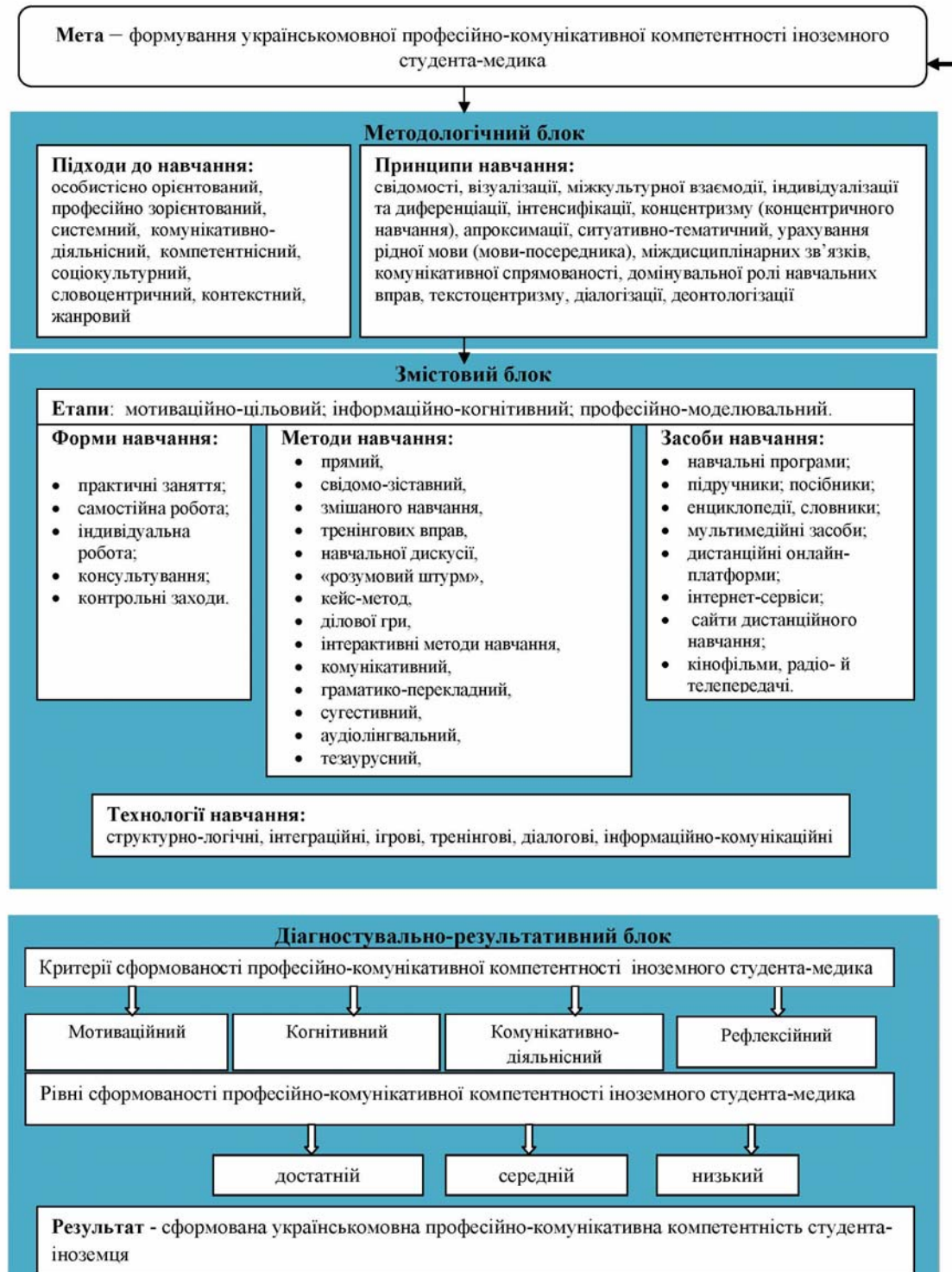

Рис. 1. Лінгводидактична модель методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Експериментальне навчання передбачало поетапне впровадження системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів

вищої освіти. У процесі експерименту виділено три етапи: I – мотиваційно-цільовий, II – інформаційно-когнітивний, III – професійно-моделювальний.

Перший етап – *мотиваційно-цільовий* – передбачав формування в іноземних студентів мотивації до вивчення історії та культури іншого етносу; опанування української мови як засобу подальшого навчання й оволодіння професією лікаря; розуміння ролі мови як у досягненні успіху в різних ситуаціях спілкування; бажання за допомогою мови подолати комунікативно-психологічний бар'єр між представниками різних культур, віросповідань, етносів; необхідних мовних і мовленнєвих умінь та навичок читання, аудіювання, усного та писемного мовлення, засвоєння етикетних конструкцій.

Важливим аспектом у межах першого етапу стало формування комунікативних умінь, що забезпечують ефективне спілкування з представниками інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації й у всіх сферах взаємодії. Прикметною ознакою організації дидактичного матеріалу на мотиваційно-цільовому етапі навчання української мови як іноземної стала комплексність у репрезентуванні мовного матеріалу, що передбачала реалізацію різних аспектів – фонетичного, лексичного, граматичного, соціокультурного.

Застосування невеликих за обсягом текстів, їх соціокультурне й професійне лексичне наповнення на мотиваційно-цільовому етапі уможливили реалізацію міждисциплінарних зв'язків, ознайомлення студентів із цікавими соціокультурними відомостями, а також закріплення в їхньому мовленні моделей-зразків нормативних словосполучень, речень, текстів. Саме текст став провідним засобом формування мовних і мовленнєвих умінь. Така робота розвиває навички слухати, чути, розрізняти звуки.

Уміння спілкуватися з пацієнтом є запорукою ефективності процесу лікування, оскільки саме комунікування з пацієнтом допомагає лікареві отримати необхідну інформацію про стан здоров'я, підтримати та заспокоїти його, зняти напругу й хвилювання, подолати тривогу і страх, а також сформулювати рекомендації та вказівки, дати поради родичам.

На означеному етапі експериментального навчання особливу увагу приділяли особливостям використання невербальних засобів, засвоєнню етикетних мовленнєвих конструкцій. Для цього під час занять студенти переглядали відеоматеріали, слухали аудіозаписи, у яких були представлені «живі» діалоги, а також читали тексти культурологічного змісту, звертаючи увагу на ментальні особливості українського народу, його звичаї і традиції. Шляхом багаторазового повторення студенти засвоювали етикетні формули на означення привітання, прощання, прохання, вибачення, запрошення, подяки, поздоровлення, побажання.

Упродовж *мотиваційно-цільового* етапу використано низку прийомів, що сприяли реалізації принципу емоційності навчання: словесні (вивчення пісень, прислів'їв і приказок, використання сюжетних творів), екстрасловесні, або невербальні, діяльнісно-ігрові (діалоги) прийоми.

Особливу роль відіграли ігрові методи навчання української мови іноземних студентів, оскільки гра має значні можливості для мотивації студентів до навчання, вимагаючи від них цілеспрямованості, ініціативності, творчого підходу, уяви, фантазії; допомагає долати труднощі, перешкоди, психологічні бар'єри. У межах мотиваційно-цільового етапу іноземних студентів систематично залучали до позааудиторної роботи: проведення вікторин, конкурсів, вечорів пісні, танцю. Найбільш дієвими були екскурсії («Наш університет», «Архітектурні пам'ятки міста», «Музеї міста» тощо).

Під час другого – *інформаційно-когнітивного* – етапу педагогічного експерименту продовжували роботу з формування в іноземних студентів необхідних мовних та мовленнєвих умінь і навичок читання, аудіювання, усного та писемного мовлення.

На цьому етапі продовжено роботу із засвоєння правил наголошування слів в українській мові, правильної вимови, інтонування. Для цього пропонували читання текстів наукового, художнього, публіцистичного стилю, складання словосполучень і речень зі словами, наголошування яких викликає труднощі (*медикамент, диспансер, бюлетень, алкоголь, феномен, ветеринарія, дозиметрія, рентгенографія; тонкий, текстовий, фаховий, сечовий, черговий*). Студентів ознайомлювали з дублетним (подвійним наголосом: *полОговий – пологОвий, Ясний – яснИй, Паркінсон – ПаркінсОн* тощо).

Якщо на попередньому етапі студентів залучали до проговорювання задля засвоєння лексико-граматичних моделей на рівні словосполучень або речень, то на етапі *інформаційно-когнітивного* домінували завдання на згортання речення в слово чи трансформування слова в речення, лексичне розширення слова, словосполучення, тобто на засвоєння матеріалу й формування вмінь оперативно використовувати певні моделі в різних комунікативних умовах. Опанування медичної терміносистеми відбувалося на різних мовних рівнях: фонетичному, граматичному, словотвірному, фразеологічному, синтаксичному.

Обов'язковими складниками занять стали фонетичний матеріал, що уможлиблював ознайомлення іноземних студентів з орфоепічними, акцентуаційними нормами, ритмікою, інтонацією; навчальний матеріал здебільшого представлений лексичним мінімумом, що вводився у зміст занять з урахуванням ситуацій професійного спілкування медичних працівників; граматичний матеріал, який студенти опрацьовували через моделі синтаксичних конструкцій, мовленнєвих ситуацій, що репрезентували вживання в мовленні тих чи інших термінів; професійні тексти, семантико-сміслове навантаження яких відповідає знанням і вмінням студентів-іноземців, давали змогу занурюватися в проблеми майбутнього фаху; соціокультурний матеріал, що сприяв ознайомленню студентів з особливостями країни, мову якої вони опановують, традиціями, звичаями, обрядами народу-носія мови.

Із огляду на те, що іноземці почасти мають труднощі з диференціюванням слів-паронімів, у межах кожної комунікативної теми опрацьовано пароніми і визначено їхню контекстуальну валентність (як-от: «кровний» і «кров'яний»).

Особливу увагу звернено на багатозначні слова, омоніми. Під час експериментального навчання продуктивними визначено вправи на встановлення відповідності між терміном і його значенням. Особливий інтерес викликали вправи, що передбачали пояснення термінів, утворених на основі слів грецько-латинського походження: *гастро* – шлунок, *стомат* – рот, *гепат* – печінка, *ентеро-* кишечник, *гіст* – тканина.

Семантизації нових лексичних одиниць сприяло коментування антонімічних зв'язків: *гіпертонія* – *гіпотонія*; *тахікардія* – *брадикардія*. Успішному засвоєнню медичної термінології допомогла реалізація міждисциплінарних зв'язків (українська мова – фахові дисципліни). Оскільки впродовж першого і другого курсів студенти в межах фахових дисциплін здебільшого вивчали будову тіла та процесів, що відбуваються в організмі людини, тому на заняттях із української мови як іноземної вони працювали з анатомічною та гістологічною термінологією.

Вивчення фразеологізмів зумовило розширення словникового запасу іноземних студентів, формування в них комунікативних умінь, забезпечувало впровадження лінгво-культурознавчого компонента.

Із метою реалізації жанрового підходу до навчання української мови як іноземної здійснено ретельний відбір релевантного конкретному жанрові вокабуляру, стилістичних, граматичних і синтаксичних структур, формування словника мовних кліше, притаманних конкретному жанрові, добір зразків автентичних текстів кожного жанру, докладний аналіз мовно-стилістичних засобів жанрів специфічного медичного (анамнез, історія хвороби) і наукового (наукова стаття, реферат статті, тези доповіді, анотація) дискурсів; ілюстрація іноземним студентам асоціативного зв'язку між комунікативною подією та її жанровою реалізацією з подальшим його самостійним відтворенням.

Третій – *професійно-моделювальний* – етап передбачав формування в іноземних студентів умінь виконувати типові / складні спеціалізовані завдання та розв'язувати практичні проблеми у процесі навчання або в окремій сфері побутової / професійної діяльності, що зумовлює застосування мовно-комунікативних знань, умінь і навичок; інтенційних програм, стратегій і тактик українськомовного спілкування.

На цьому етапі підготовка студентів-іноземців до ведення професійного діалогу на заняттях з української мови як іноземної мала на меті формування стійкої мотивації студентів, опанування базової лексики з її подальшим використанням у монологічному мовленні, моделювання професійної ситуації, розподіл ролей лікаря і пацієнта, підготовку й розігрування діалогу з подальшим заповненням медичної картки пацієнта.

Роботу в парах визначено як продуктивну, оскільки вона сприяла інтенсивному виконанню різних видів вправ: складання діалогу, нумерація реплік у логічній послідовності, продумування пропущених реплік, поєднання реплік за схемою «запитання – відповідь», прочитання початку діалогу лікаря-клініциста і студента-інтерна щодо визначення групи крові та резус-фактора при

переливанні крові, а також доповнення діалогу шістьма репліками-рекомендаціями студента про поведінку донора до і після здачі крові.

Найвищу ефективність під час експерименту показали такі методами навчання української мови як іноземної: прямий, свідомо-зіставний, свідомо-практичний, граматико-перекладний, сугестивний, аудіовізуальний, тезаурусний, метод ділової гри, метод «розумового штурму», метод навчальної дискусії, метод тренінгових вправ, метод змішаного навчання, кейс-метод. У процесі формувального етапу експерименту активно використано традиційні та інноваційні технології навчання: структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, тренінгові, інформаційно-комунікаційні, діалогові, що сприяли заглибленню студентів експериментальних груп у теоретико-практичний матеріал та формуванню в них комунікативних умінь, передбачених навчальними програмами.

На всіх етапах педагогічного експерименту використано навчальну літературу (підручники, посібники), довідкові джерела (енциклопедії, словники), кінофільми, радіо- й телепередачі, мультимедійні засоби навчання, дистанційні онлайн-платформи, інтернет-сервіси, сайти дистанційного навчання,

Для вивчення теоретичних відомостей та формування практичних умінь і навичок з української мови як іноземної під час експерименту запропоновано таку систему вправ: підготовчі (пропедевтичні), вступні (мотиваційні, пізнавальні), пробні (попереджувальні, коментовані, пояснювальні), тренувальні (за зразком, інструкцією, завданням), творчі (реконструктивні, конструктивні), контрольні вправи, а також спостереження й аналіз мовних одиниць у зв'язному тексті; аналіз текстів різних типів і стилів мовлення; стилістичне експериментування (синонімічні заміни в тексті); конструювання різних мовних одиниць (за моделями, схемами); конструювання зв'язних висловлень (творчі роботи); редагування чужого й власного мовлення.

Аналіз показників формувального етапу експерименту підтвердили ефективність запропонованої методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Зіставлення показників констатувального та контрольного етапів у контрольній групі засвідчило незначну динаміку: зростання результатів достатнього рівня за мотиваційним критерієм склало 2,7%, середнього – 4,2%, показник низького рівня зменшився на 7%. Це свідчить про те, що мотивація до формування професійно-комунікативної компетенції на початку дослідження була низькою. В експериментальній групі після впровадження формувальних заходів зростання показників достатнього рівня склало 9, 8%, середнього – 9,7%, показник низького рівня зменшився на 2,7%, що демонструє посилення мотивації іноземних студентів-медиків до ведення професійно-комунікативної діяльності.

Результати визначення рівнів сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців на контрольному етапі експерименту показано в таблиці 2.

Таблиця.2

Результати вимірювання рівнів сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців на контрольному етапі експерименту

Група	Критерії сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності	Рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності					
		Достатній		Середній		Низький	
		кількість студентів	%	кількість студентів в	%	кількість студентів	%
КГ	Мотиваційний	90	19,4	225	62,5	80	18
	Когнітивний	66	15,2	244	57	120	27,8
	Комунікативно-діяльнісний	50	13,9	200	55,5	110	30,5
	Рефлексійний	54	12,5	234	54,1	144	33,3
ЕГ	Мотиваційний	90	25	250	69,4	20	5,6
	Когнітивний	96	22	294	68	42	9,7
	Комунікативно-діяльнісний	75	105	230	63,8	55	15,3
	Рефлексійний	78	18	225	62,5	90	19,4

Аналіз показників за когнітивним критерієм у контрольній групі також засвідчив незначне зростання: результати достатнього рівня підвищилися на 1,3%, середнього – на 3%, показник низького рівня зменшився на 2,7%. В експериментальній групі ці показники помітно зросли: результати достатнього рівня підвищилися на 8,1%, середнього – 13,9%, при цьому на 22,2% зменшився показник низького рівня, що свідчить про ефективність формувальних заходів щодо накопичення знань студентів упродовж їхнього навчання в університеті на II - IV курсах.

Спостереження за динамікою показників відповідно до комунікативно-діяльнісного критерію продемонструвало те, що в контрольній групі результати достатнього рівня не змінилися, середнього рівня зросли на 2,7%, низького зменшилися на 4,2%. Відповідно в експериментальній групі зафіксовано зростання показників достатнього рівня, що склало 8,5%, середнього – 11% та зниження показників низького рівня на 19,4%. Така динаміка засвідчила про необхідність використання у процесі навчання української мови як іноземної таких інтерактивних методів, як моделювання ситуативних професійних діалогів, ділова гра, робота в парах і групах.

Опрацювання отриманих результатів за рефлексійним критерієм показало, що в контрольній групі показники достатнього рівня зросли на 1,4%, при цьому результати середнього рівня залишилися такими ж, низький рівень зменшився на 1,4%. В експериментальній групі зростання достатнього рівня склало 6,9%, середнього – 9,7%, показники низького рівня зменшилися на 16,7%. Порівняння обох груп продемонструвало позитивну динаміку в експериментальних групах порівняно з контрольною групою.

Результати формувального етапу педагогічного експерименту підтвердили ефективність розробленої методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти, яка є раціональною і перспективною, сприяє формуванню українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів закладів вищої медичної освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації відповідно до мети, визначених завдань, стратегії наукового пошуку, концептуальних ідей розвитку сучасної системи національної освіти, вищої медичної зокрема, нормативних і законодавчих документів із питань мовної освіти обґрунтовано методичну систему навчання української мови студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти.

1. Теоретико-методологічними засадами дослідження обрано філософські концепції, вчення та ідеї мислителів доби Античності, філософів-схоластиків, положень нової логіки та логіко-філософських позицій дослідників зарубіжжя, концепцій сучасних українських філософів. Визначальними складниками формування гуманістичного світогляду майбутніх фахівців медичної галузі визначено загальнофілософські принципи гуманізації, гуманітаризації і демократизації освітнього процесу. Враховано, що гуманітаризована освіта – це основний засіб глобальної гуманізації суспільства, метою якого є розвиток особистості, яка здатна креативно мислити, самовдосконалюватися, визначати стратегію ведення професійної діяльності, адаптовуватися до умов життя, має сформований світогляд, усвідомлює загальнолюдські морально-етичні цінності.

2. Аналіз і синтез змістових характеристик базових понять дослідження (*«комунікативна компетентність»*, *«комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти»*, *«професійна компетентність»*, *«професійно-комунікативна компетентність майбутнього фахівця медичної галузі»*, *«професійна мовленнєва компетентність майбутнього лікаря»*, *«система»*, *«модель навчання»*, *«методична система навчання»*, *«українська мова як іноземна»*) уможливили обґрунтування й уніфікацію термінологічного поля з урахуванням напрацювань психологів, психолінгвістів, лінгвістів, педагогів, лінгводидактів, а також уточнення змістового наповнення понять *«українськомовна професійно-комунікативна компетентність студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти»*, *«методична системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти»* задля розроблення теоретичних засад навчання української мови як іноземної і практичної реалізації методичної системи навчання студентів-іноземців у медичному закладі вищої освіти.

3. У результаті теоретичних узагальнень з'ясовано, що соціалізація та адаптація іноземних студентів в українському освітньо-культурному просторі – це складний процес, що протікає стихійно в контексті щоденного побуту іноземця і контролюється закладом вищої освіти через створення організаційно-методичної системи, яка охоплює адміністративно-організаційну,

виховну роботу з іноземними студентами; організацію інтенсивного опанування української мови як ключового інструменту комунікації, без якої взагалі неможливі соціалізація й адаптація студента-іноземця. У процесі студіювання, аналізу й синтезу наукових праць із психології, психолінгвістики, лінгвістики, педагогіки, лінгводидактики дійшли висновку, що навчання української мови як іноземної можливе лише за умов розвитку мислення суб'єктів освітнього процесу, їхньої уваги, пам'яті, емоційної сфери студента-іноземця, основних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо), потреб, навчальних інтересів, мотивів, рефлексії, уміння бачити факти, порівнювати їх, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, абстрагувати, обґрунтовувати власну позицію. Встановлено, що емоційне стимулювання належить до ефективних методів активізації комунікативної, а також навчальної діяльності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти, оскільки задоволення чи незадоволення комунікативної потреби іноземного студента породжує позитивні або негативні емоції, що передусім впливають на комунікативну діяльність, освітній процес, а отже, і на процес пізнання загалом.

4. У результаті осмислення теоретичних і практичних здобутків із проблеми обґрунтування підходів до навчання сформульовано висновок, що інтегрування і взаємодія апробованих сучасних підходів до навчання української мови як іноземної у медичних закладах вищої освіти забезпечують формуванню належного рівня сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців. Обґрунтовано, що комплексна реалізація виокремлених принципів навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти сприяє опануванню інокомунікантами української мови та формуванню професійно-комунікативної компетентності, успішному веденню фахової діяльності шляхом використання здобутих як спеціальних, так і мовних знань. У роботі експериментально підтверджено продуктивність методів навчання (*тезаурусний, кейс-метод, змішаного навчання, тренінгових вправ, навчальної дискусії, метод «розумовий штурм», метод ділової гри, інтерактивні методи навчання, комунікативний, граматико-перекладний метод, сугестивний, аудіолінгвальний, свідомо-зіставний, прямий метод*), використовуваних в оптимальних комбінаціях з урахуванням мети, завдань, підходів, принципів, особливостей мовного матеріалу задля формування у студентів-іноземців практичних умінь і навичок як невід'ємних складників професійно-комунікативної компетентності. Описані й апробовані технології навчання української мови як іноземної (*структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, тренінгові, діалогові, інформаційно-комунікаційні*) значно розширюють можливості всіх суб'єктів освітнього процесу, урізноманітнюють форми педагогічної взаємодії, сукупно доповнюють і продовжують одна одну, корелюються з логікою засвоєння українськомовного матеріалу іншомовними комунікантами, сприяють підвищенню мотивації їхньої навчальної діяльності, стимулюють розвивально-

мовленнєвий потенціал професійного спрямування у майбутніх фахівців медичної галузі.

5. Доведено, що ефективність розробленої системи вправ і завдань у процесі навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти залежить від якості опанування фонетичної системи української мови, лексичних і граматичних засобів мови, розуміння лексичного значення слова, вміння співвідносити його з явищами дійсності, визначати його функції, сприймати та доречно вживати в конкретному життєвому контексті. Встановлено, що формування професійно-комунікативної компетентності передбачає здатність студентів-іноземців удосконалювати вміння спілкуватися українською мовою на основі пропонованої системи вправ і завдань: підготовчих (пропедевтичних), вступних (мотиваційних, пізнавальних), пробних (попереджувальних, пояснювальних), тренувальних (за зразком, інструкцією, завданням), творчих (реконструктивних, конструктивних), контрольних вправ, аналіз текстів різних типів і стилів мовлення; конструювання різних мовних одиниць (за моделями, схемами, узагальнювальними таблицями); редагування чужого й власного мовлення.

6. У дослідженні визначено й обґрунтовано критерії (*мотиваційний, когнітивний, комунікативно-діяльнісний, рефлексійний*); кожен із критеріїв схарактеризовано за допомогою комплексів показників, що репрезентують одержані результати про стан і рівні (*низький, середній, достатній*) українськомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх лікарів-іноземців.

7. Результати формувального етапу педагогічного експерименту підтвердили ефективність методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти та доцільність її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти. Формувальний етап педагогічного експерименту дав змогу з'ясувати, що рівень сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності порівняно вищий в іноземних студентів-медиків, які навчалися в експериментальній групі за розробленою методичною системою навчання української мови як іноземної. Доведено, що розроблена методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти ефективна та перспективна.

Проблема теоретико-методологічного обґрунтування методичної системи навчання української мови як іноземної не вичерпується результатами виконаного дослідження, оскільки вона складна й багатовекторна.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у створенні електронного дидактичного комплексу та подальшому вивченні питань щодо вдосконалення форм, методів і прийомів формування українськомовної професійно-комунікативної компетентності іноземних студентів-медиків.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографія

1. Цуркан М. Теоретичні основи методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти : монографія. Чернівці, 2020. 412 с.

Національний (міжкафедральний підручник)

2. Українська мова як іноземна для англomовних студентів-медиків: у 2 кн. Кн. 2. Основи професійного мовлення : підруч. з електрон. аудіодод. / С. М. Луцак, А. В. Ільків, О. І. Криницька, М. В. Цуркан та ін.; за ред. С. М. Луцак. Київ : Медицина, 2019. 456 с. + Аудіододаток.

Публікації в наукових фахових виданнях України

3. Цуркан М. Методичні аспекти використання інтерактивного методу дискусії на заняттях із української мови як іноземної у вищій медичній школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 56. С. 44–49.

4. Цуркан М. Особливості культурологічного підходу до навчання української мови як іноземної у вищій медичній школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 9 (83). С. 347–359.

5. Цуркан М. Базові поняття методичної системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна*. 2019. Вип. 34. С. 243–252.

6. Цуркан М. Критеріальний підхід до визначення рівнів сформованості професійно-комунікативної компетентності іноземного студента-медика. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2019. Вип. 4 (129). С. 102–108.

7. Цуркан М. Методика викладання української мови як іноземної на синхронному зрізі хні століття: тенденції розвитку. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 1 (97). С. 97–102.

8. Цуркан М. Мова як засіб соціалізації студента-іноземця в медичних закладах вищої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 4 (187). С. 67–73. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/issue/view/10720>

9. Цуркан М. Мовно-семантичні явища полісемії, синонімії, антонімії, паронімії та омонімії у процесі опанування іноземними студентами української медичної терміносистеми. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»*. 2019. Вип. 7 (13). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-7\(13\)](https://doi.org/10.33296/2707-0255-7(13)).

10. Цуркан М. Модель методичної студентів-медиків у закладах вищої освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2019. № 2. С. 125–132.

11. Цуркан М. Особливості реалізації жанрового підходу до навчання української мови як іноземної в медичному закладі вищої освіти. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 274–282.
12. Цуркан М. Професійно-комунікативна компетентність іноземного студента-медика. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 3. С. 386–397.
13. Цуркан М. Роль мови у процесах гуманізації, гуманітаризації та демократизації вищої медичної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 4 (67). С. 235–241.
14. Цуркан М. Текст як продукт лінгводидактики у процесі викладання української мови як іноземної у вищій медичній школі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 3. С. 93–98.
15. Цуркан М. Формування професійної мовленнєвої компетентності іноземних студентів-медиків на заняттях з української мови. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. № 3 (60). С. 51–56.
16. Цуркан М. Criteria, indicators and levels of formation of secondary lingual and speech personality of a foreign medical student. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2019. № 2 (38). С. 100–109.
17. Цуркан М. Інтерактивні методи навчання української мови як іноземної студентів-медиків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 1 (100). С. 141–150.
18. Цуркан М. Методологічні підходи до навчання української мови як іноземної в закладах вищої медичної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020, № 1 (28). С. 106–117.
19. Цуркан М. Методологія навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Досвід. Пошуки*. 2020. № 36. С. 149–163.
20. Цуркан М. Основні принципи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27, т. 5. С. 193–204.

Публікації в наукових періодичних виданнях інших держав

21. Tsurkan M. Ukrainian language as foreign in Bukovynian State Medical University: the problems of studying. *Educational Researcher*. 2017. Iss. 9 (2), Vol. 46 : American Educational Research Association. P. 879–886.
22. Tsurkan M. Strategy of Nationally Oriented Study of Ukrainian Language as Foreign: Applied Aspect. *Science and Education Studies*. Stanford University Press. 2018. No.1 (29), Vol. 8. P. 400–408.

23. Tsurkan M. Methodology of conduction of a professional dialogue-questioning in Ukrainian language as foreign one at higher medical school. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* (Budapest). 2019. VII (86), Iss. 209. P. 58–62.

24. Tsurkan M. Ukrainian as a foreign language: stages of discipline formation. *Scientific Journal «Virtus»* (Canada). 2020. Iss. 42. P.103–106.

Тези, матеріали конференцій

25. Цуркан М. Центри україністики у світі. *Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine: International research and practice conference*, Lublin, 28–9 April, 2017. Lublin: Lublin Science and Technology Park S.A., 2017. P. 123–124.

26. Цуркан М. Використання методу проектів у процесі навчання української мови як іноземної. *Актуальні питання вищої медичної та фармацевтичної освіти: досвід, проблеми інновації та сучасні технології* : зб. матеріалів навч.-метод. конф. Чернівці, 2018. С. 407–408.

27. Цуркан М. Дискусія як метод навчання на заняттях із української мови як іноземної. *Актуальні проблеми суспільно-гуманітарних наук та історії медицини* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці, 2018. С. 199 – 200.

28. Цуркан М. Підготовка англomовних студентів-медиків до ведення професійного діалогу на заняттях із української мови як іноземної. *Мова і соціум: етнокультурний аспект* : матеріали VII Міжнар. наук. інтернет-конф. молодих учених, 18–9 жовт. 2018 р. Бердянськ, 2018. С. 99–101.

29. Цуркан М. Адаптація студентів-іноземних громадян в Україні. *Матеріали 100-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького персоналу вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет»*. Чернівці : Медуніверситет, 2019. С. 478–479.

30. Цуркан М. Особливості формування вторинної мовної та мовленнєвої особистості іноземного студента-медика. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи* : зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. Баку ; Банська Бистриця ; Ужгород ; Херсон : Посвіт, 2019. Т. 5. С. 293–297.

31. Цуркан М. Психолінгвістичні чинники викладання української мови як іноземної у вищій медичній школі. *The 9th International conference «Science and society»*. Hamilton, Canada. 2019. P.1144–1150.

32. Цуркан М. Філософський аспект навчання української мови як іноземної. *Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика в сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*: зб. наук. пр. (за матеріалами XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Канада; Сербія; Азербайджан; Польща; Україна, 30-31 груд. 2019 р.). Монреаль: СРМ «ASF», 2019. С. 62–64.

33. Цуркан М. Формування мовленнєвого етикету іноземного студента-медика в контексті міжкультурної комунікації. *Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук в Україні та ЕС* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф., Румунія, Бая-Маре, 20–21 верес. 2019 р. Бая-Маре, 2019. С. 169 – 172.
34. Цуркан М. Шляхи формування мовленнєвого етикету професійного спілкування іноземного студента-медика. *International Journal of Education and Science*. 2019. Vol. 2, № 2. Р. 37.
35. Цуркан М. Ментальна карта як інтерактивний метод навчання української мови як іноземної студентів-медиків. *Актуальні питання вищої медичної та фармацевтичної освіти: досвід, проблеми, інновації та сучасні технології* : матеріали навч.-метод. конф. Чернівці, 2020. С. 242–243.
36. Цуркан М. Самостійна робота іноземних студентів-медиків під час вивчення української мови. *Матеріали 101-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького персоналу вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет»*. Чернівці, 2020. С. 423–425.
37. Цуркан М. Сторітеллінг у навчанні української мови як іноземної. *Педагогіка і психологія: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі* : зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. 17–18 квіт. 2020 р. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2020. Ч. 2. С. 82–84.
38. Цуркан М. Українська мова як іноземна в медичних закладах вищої освіти. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. 23–24 квіт. 2020 р. Суми, 2020. С. 179–182.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Цуркан М. Методологічні основи української мови як іноземної. *Literary Imagination*. 2017. Iss. 3 (2), Vol. 19. Р. 796–804.
40. Цуркан М. Нетрадиційні форми і методи навчання мови у вищій школі. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини* : спіл. укр.-рум. наук. журн. (Чернівці : БДМУ; Сучава). 2017. № 4 (16). С. 167–170.
41. Цуркан М. Сфери побутування української мови як іноземної. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини* : спіл. укр.-рум. наук. журн. (Чернівці : БДМУ ; Сучава). 2017. №3 (15). С. 39–47.
42. Цуркан М. Особливості використання комунікативного методу вивчення української мови як іноземної у вищому медичному навчальному закладі. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини* : спіл. укр.-рум. наук. журн. (Чернівці: БДМУ ; Сучава). 2018. № 1 (17). С. 62–65.
43. Цуркан М. Проблеми засвоєння іноземними студентами української медичної термінології. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини* : спіл. укр.-рум. наук. журн. (Чернівці: БДМУ ; Сучава). 2018. № 3 (19). С. 106–109.

АНОТАЦІЯ

Цуркан М.В. Методична система навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка, МОН України. – Київ, 2020.

У процесі студіювання, аналізу й синтезу спеціальних наукових праць з обраної проблеми обґрунтовано теоретико-методологічні засади методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти, складниками якої визначено: сучасні підходи (особистісно орієнтований, професійно орієнтований, системний, комунікативно-діяльнісний, компетентнісний, соціокультурний, словоцентричний, контекстний, жанровий); принципи (свідомості, візуалізації, міжкультурної взаємодії, індивідуалізації та диференціації, інтенсифікації, концентризму, апроксимації, урахування рідної мови (мови-посередника), міждисциплінарних зв'язків, комунікативної спрямованості, домінувальної ролі навчальних вправ, текстоцентризму, діалогізації, деонтологізації); методи (прямий метод, свідомо-зіставний, тезаурусний, змішаного навчання, тренінгових вправ, навчальної дискусії, метод «розумовий штурм», кейс-метод, метод ділової гри, інтерактивні методи навчання, комунікативний, граматико-перекладний метод, сугестивний, аудіолінгвальний); технології (структурно-логічні, інтеграційні, ігрові, тренінгові, діалогові, інформаційно-комунікаційні), використовувані на заняттях в оптимальних комбінаціях з урахуванням мети, завдань, особливостей мовного матеріалу задля формування у студентів-іноземців практичних умінь і навичок як невід'ємних складників українськомовної професійно-комунікативної компетентності.

У роботі досліджено генезу становлення методики навчання української мови як іноземної в лінгводидактичному дискурсі. З'ясовано змістові характеристики базових понять дослідження: «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студента-іноземця медичного закладу вищої освіти», «професійна компетентність», «професійно-комунікативна компетентність майбутнього фахівця медичної галузі», «професійна мовленнєва компетентність майбутнього лікаря», «система», «методична система навчання», «українська мова як іноземна». Уточнено змістове наповнення понять: «українськомовна професійно-комунікативна компетентність студентів-іноземців медичного закладу вищої освіти», «методична системи навчання української мови як іноземної в медичних закладах вищої освіти». Схарактеризовано дидактичний потенціал пропонованих вправ і завдань у методичній системі навчання української мови як іноземної. Визначено критерії, показники та рівні сформованості українськомовної професійно-комунікативної компетентності студентів-іноземців медичних закладів вищої освіти. Доведено ефективність методичної системи навчання української мови як іноземної студентів медичних закладів вищої освіти.

Ключові слова: українська мова як іноземна, соціалізація й адаптація студента-іноземця в українському соціумі, українськомовна професійно-комунікативна компетентність майбутнього лікаря, методична система навчання української мови як іноземної.

ABSTRACT

Tsurkan M.V. The methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language to students of medical institutions of higher education. – Qualifying research work as a manuscript. Thesis for a degree Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 “Theory and methods of teaching (the Ukrainian language)”. – Borys Grinchenko Kyiv University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2020.

In the process of reviewing, analysis and synthesis of relevant scientific sources on the selected the issue under research theoretical and methodological foundations of the methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language to students of medical institutions of higher education are substantiated and the components thereof are defined, notably contemporary approaches (student-centered, professionally-oriented, system approach, communicative and activity oriented, competency-based, socio-cultural, word-centered, context-based and genre-based); principles (awareness, visualization, intercultural interaction, individualization and differentiation, intensification, concentricism, approximation, consideration of the native language (mediating language), interdisciplinary links, communicative orientation, the leading role of training exercises, text-centeredness, dialogization and deontologization); methods (direct method, awareness-and-comparative, thesaurus, blended learning, training exercises, educational discussion, brainstorming method, case method, business game method, interactive teaching method, communicative, grammar-translation method, suggestive and audio-lingual methods); technologies (structural-and-logical, integration, gaming, training, dialogue, and information and communication) applied in class in optimum combination with due regard for the aim, tasks and peculiarities of the language material for the development of practical skills as integral parts of Ukrainian professional-and-communicative competence in foreign students.

As a result of theoretical generalization, it is ascertained that socialization and adaptation of foreign students into Ukrainian educational-and-cultural space is a complex process which occurs in an unplanned and unregulated manner in the routine and educational context of a medical institution of higher education and is supervised by the administration and the teaching staff by way of forming the organizational-and-methodological system comprising administrative-and-organizational and teaching-and-educational activities for foreign students; provision of intensive acquisition of the Ukrainian language as a key instrument of communication.

In the study, the genesis of the formation of the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language within the context of the linguodidactic discourse is reviewed. The content characteristics of the basic notions of the research are defined, notably “communicative competence”, “communicative competence of a foreign

student of medical institutions of higher education”, “professional competence”, “professional and communicative competence of a future specialist in the medical field”, “professional speech competence of a future doctor”, “system”, “methodological system of teaching”, “Ukrainian as a foreign language” and the substantive content of the notions “Ukrainian professional and communicative competence of foreign students of a medical institution of higher education” and “methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language to students of medical institutions of higher education” is elaborated. The didactic potential of the presented exercises and tasks is designated. The criteria, rates and levels of the development of Ukrainian professional and communicative competence of foreign students of medical institutions of higher education are defined. The efficiency of the methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language to students of medical institutions of higher education is argued.

Keywords: *Ukrainian as a foreign language, socialization and adaptation of a foreign student in the Ukrainian society, Ukrainian professional and communicative competence of a future doctor, methodological system of teaching Ukrainian as a foreign language.*